

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра тюркської філології

Кваліфікаційна робота магістра з тюркської філології
на тему: **ТУРЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ ВОГОНЬ І**
ВОДА: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Студентки групи Мтур55-22
факультету східної і слов'янської філології
денної форми навчання
Освітньо-професійної програми
Східна філологія: турецька мова і
література, переклад, методика навчання
Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізації 035.068 Східні мови та
літератури (переклад включно), перша –
турецька

Федченко Катерини Леонідівни

Допущена до захисту
“ ___ ” _____ 2023 року

Науковий керівник:
канд. філолог. наук, доц. Тімкова Т. М.

Національна шкала _____

Завідувач кафедри

Кількість балів _____

_____ Тімкова Т. М.

Оцінка ЄКТС _____

(підпис)

(ПІБ)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ “ФРАЗЕОЛОГІЗМ” У СВІТОВОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	8
1.1. Визначення понять “фразеологізм” та “прислів’я” у працях українських і зарубіжних вчених.....	8
1.2. Структурна і семантична класифікації фразеологічних одиниць у працях сучасних лінгвістів.....	12
1.3. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з різними компонентами в працях сучасних лінгвістів.....	16
1.4. Методологія дослідження фразеологічних одиниць з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА в сучасній турецькій мові.....	20
Висновки до Розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ТУРЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТАМИ ВОГОНЬ І ВОДА: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	26
2.1. Семантика лексем “вогонь” та “вода” у турецькій мові.....	26
2.2. Семантичні особливості турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОГОНЬ.....	28
2.3. Семантичні особливості турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА.....	33
Висновки до Розділу 2.....	40
РОЗДІЛ 3. ТУРЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТАМИ ВОГОНЬ І ВОДА: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ.....	43
3.1. Структура слів “вогонь” і “вода” у турецькій мові.....	43
3.2. Структурні особливості турецьких фразеологізмів з компонентом ВОГОНЬ....	44
3.3. Структурні особливості турецьких фразеологізмів з компонентом ВОДА.....	51
Висновки до Розділу 3.....	59
ВИСНОВКИ.....	61
Анотація іноземною мовою	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Мова – це унікальний живий організм, який постійно перебуває у стані розвитку, віддзеркалює у собі історію та національно-культурну специфіку, притаманну певному народу. Як відомо, у ній закладено не лише світобачення кожної нації та її ідентичність, а й досвід та мудрість багатьох попередніх поколінь. Саме вона демонструє нам звичаї, традиції і світогляд народу, його минуле та етапи розвитку.

У кожній мові спостерігається велика кількість ідіоматичних виразів, адже вони надають їй унікальності та винятковості, передають певні образи та асоціації. Мовець, використовуючи їх, надає своїй думці експресивності та емоційного забарвлення. Фразеологічні одиниці є невід’ємною частиною турецької культури, оскільки вони несуть у собі неповторний спосіб мислення нації, світосприйняття, її своєрідність та автентичність. Тому для того, щоб розуміти мову повністю і вільно нею розмовляти, важливо навчитися доцільно використовувати фразеологізми та знати їх значення, адже вони займають досить великий пласт лексичної системи будь-якої мови.

Розділом мовознавства, який вивчає фразеологічні словосполучення в історичному розрізі та на сучасному етапі є “фразеологія”. Зокрема, ця наука вивчає їх етимологію, вживання та значення. Попри те, що фразеологія є предметом дослідження багатьох лінгвістів, питання усталених словосполучень з різними компонентами потребує детальнішого вивчення.

Проблеми фразеології досліджувало багато вчених-мовознавців. У 19 столітті цю тему описували у своїх працях О. Потебня, Ш. Баллі, А. Сеше. У 20 столітті з’явилися роботи українських вчених Л. Булаховського, Л. Авксентьєва, О. Юрченко, пізніше – І. Покровської, Е. Мініахметової, Ю. Оніщенко, Л. Мойсеєнко, І. Гарбера, А. Гребенюк, Т. Тімкової та інші. Серед тюркологів вагомий внесок зробили Н. Якімова, Ф. Бекчіюгуллари, Г. Саямов, Е. Емірусейнова, Л. Байрамова.

З-поміж турецьких мовознавців можна виокремити роботи А. Аксоя, Х. Зюльфїкара, В. Кайя, Ф. Алкаїша, Н. Акялчина, Н. Албайрака та інші.

Дослідження фразеологічних одиниць з різними компонентами було проведено на матеріалі багатьох мов. Дослідниця Я. Бечко описувала особливості внутрішньої форми фразеологізмів з ключовими лексемами англ. FIRE, нім. FEUER та укр. ВОГОНЬ. К. Шпак досліджувала орнітоніми в румейській мові. Л. Кіт написала працю, у якій йдеться про особливості фразеологічних одиниць з компонентом ГРОШОВА ОДИНИЦЯ в німецькій мові. Е. Чалбаш дослідила ідіоматичні вислови з компонентом на позначення РОДИННИХ СТОСУНКІВ на матеріалі української мови.

Однак, незважаючи на низку наукових праць та досліджень, процес вивчення ідіоматичних виразів залишається нині цілком актуальним, надто для турецької мови, а дослідження семантичних особливостей фразеологізмів потребує детальнішого аналізу.

Виходячи з викладеного вище констатуємо, що **актуальність нашого дослідження** полягає у потребі детального вивчення, структурного аналізу та класифікації семантичних особливостей турецьких фразеологічних одиниць. Крім того, ВОГОНЬ і ВОДА як компоненти ідіоматичних виразів представлені в турецькій та українській мовах як такі, що тривалий час функціонують. Наше дослідження включає розв'язання низки завдань, що передбачають визначення місця таких явищ, як вогонь і вода в повсякденному житті турків, опис семантики, структури та частотності вживання фразеологічних одиниць із зазначеними компонентами в турецькій мовній картині світу.

Об'єктом дослідження є турецькі фразеологічні одиниці.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості турецьких фразеологічних одиниць з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА.

Метою дослідження є визначити структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА в сучасній турецькій мові.

Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати теоретичні засади дослідження понять “фразеологізм” та “прислів'я” в лінгвістиці;

- розглянути проблеми дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у мовознавстві;
- ознайомитися з працями дослідників, де висвітлено семантичний і структурний аспекти фразеологічних одиниць;
- проаналізувати лінгвістичні методи, які використовуються під час дослідження фразеологічних одиниць;
- розглянути семантику лексем “вогонь” та “вода”, а також значення цих явищ у світогляді турецької нації;
- з’ясувати семантичні особливості турецьких фразеологізмів з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА;
- проаналізувати структурні особливості ідіоматичних виразів з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА в сучасній турецькій мові.

Для досягнення поставлених завдань застосовувалися наступні **методи**: *метод критичного аналізу*, що дав змогу проаналізувати джерела з метою виявлення необхідної інформації; *метод концептуального аналізу* дозволив провести семантичний аналіз вислову та його внутрішньої форми, упорядкувати знання про явища вогонь та вода й охарактеризувати місце попередньо зазначених понять у турецькій мовній картині світу; *метод суцільної вибірки*, який застосовувався під час вибору фразеологічних одиниць зі спеціалізованих фразеологічних словників з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА; *метод класифікаційного опису* дав змогу зіставити ідіоми та вільні словосполучення за допомогою певних критеріїв та згрупувати ідіоматичні вислови за семантичним та структурним аспектами; *описовий метод*, що використовувався при поясненні семантики та класифікації ідіоматичних висловів з зазначеними вище компонентами; *контекстуальний аналіз* дав змогу дослідити функціонування сталого виразу в контексті; *варіаційний метод* використовувався під час аналізу контексту з метою з’ясування значення фразеологічної одиниці та її компонентів; *метод параметричного аналізу* структури фразеологічної одиниці допоміг групувати ідіоми згідно з їхньою структурою, що відповідає тій чи іншій моделі; *метод кількісного аналізу*, що дав змогу встановити частотність вживання та

характеристики досліджуваних одиниць; графічні методи застосовувалися для оформлення діаграми та наочної демонстрації результатів дослідження.

Матеріалом дослідження стали 101 турецька фразеологічна одиниця із компонентом ВОГОНЬ і 102 – з компонентом ВОДА, відібраних із словника прислів'їв та фразеологізмів А. Аксоя, словника Турецького Лінгвістичного Товариства, словника прислів'їв у турецькій мові Н. Албайрака, словників фразеологізмів І. Парлатира та М. Хенгірмена.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в роботі вперше зібрано й уточнено семантичні особливості турецьких фразеологічних одиниць з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА, проведено їх структурний та семантичний аналізи, здійснена класифікація зібраного лексичного матеріалу за структурними та семантичними підгрупами, визначено місце понять “вогонь” та “вода” у світосприйнятті та культурі турецького народу.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній систематизовано й уточнено знання про турецькі фразеологічні одиниці з компонентами ВОГОНЬ та ВОДА. Крім того, проведені дослідження узагальнюють та доповнюють структурно-семантичні особливості ідіоматичних виразів у сучасній турецькій мові.

Практичне значення виконаного дослідження полягає у тому, що його результати можна застосовувати для поглиблення і систематизації знань під час викладання у спеціалізованих закладах вищої освіти таких дисциплін, як турецька мова, стилістика, лексикологія турецької мови, зокрема і фразеологія турецької мови. Результати дослідження можуть бути використані як базовий матеріал для розробки навчальних посібників з практичних та теоретичних курсів з турецької мови. Крім того, матеріал дослідження може бути використаний для укладання спеціалізованих турецько-українських фразеологічних словників.

Апробація отриманих результатів відбулась на Міжнародній науково-практичній конференції “AD ORBEM PER LINGUAS. ДО СВІТУ ЧЕРЕЗ МОВИ” 18-19 травня 2023 року, Київ. Крім того, була опублікована стаття під назвою

“Семантична класифікація турецьких фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА” у журналі Закарпатські філологічні студії, 27, 119-123.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ “ФРАЗЕОЛОГІЗМ” У СВІТОВОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Визначення понять “фразеологізм” та “прислів’я” у працях українських і зарубіжних вчених

Один із напрямків мовознавства, який є актуальним і потребує детальнішого вивчення – фразеологія. Її об’єктом є ідіоматичні вирази – сполуки слів, які мають усталене значення. Вона досліджує етимологію фразеологічних одиниць, їх функціонування в мові, а також семантичні і структурні особливості.

Як зазначає Л. Скрипник, теоретичне дослідження фразеології дає змогу зрозуміти і переоцінити уявлення про мову як систему та про мовленнєвий механізм. Фразеологічні явища входять у чітку ієрархію рівнів мови, які зазвичай представлені як підсистеми, що характеризуються замкненістю, змінюють звичну взаємодію деяких із них, впливають на історію розвитку словникового складу, зокрема і притаманні мові конструкцій. У результаті їхнього дослідження можна отримати нові дані, які у подальшому застосовуватимуться на різних ярусах і ділянках у лінгвістичній науці (Скрипник, 1973, с. 8).

Як наука фразеологія виокремилася на початку 20 століття. Вперше її описав швейцарський вчений Шарль де Баллі у книзі “Французька стилістика” (1909), де було детерміновано саме поняття фразеології, проведено розподіл ідіоматичних виразів на семантичні і структурні групи (Мойсеєнко, 2013, с. 159). Вчений детермінував їх як єдності, компоненти яких вживаються не в прямому значенні і позначають неподільне поняття. Такі словосполучення не можна перегруповувати, натомість до їх значення можна підібрати слово-синонім. Він відносився до тієї групи вчених, які вважали, що фразеологізми – це сполуки зі сталими компонентами, які мають переносне значення (Величко, 2019, с. 23).

Поняття “фразеологізм” походить від грецьких слів *phrasis*, що у перекладі означає вислів, та *logos* – слово. За визначенням, наведеним у Термінологічній енциклопедії – це стійкі вирази, що характеризуються усталеністю змісту, підґрунтям якого є стереотипне мислення; вони описують культуру народу і постійно функціонують в мові. Їм притаманні експресивність та образність. За допомогою цих висловів етнос формує власні стереотипні погляди, уявлення та думки щодо навколишнього світу. З погляду психології людина намагається запам’ятати інформацію і зафіксувати її у пам’яті у вигляді реакції, яку зможе відтворювати у подібних ситуаціях (Селіванова, 2008, с. 642).

Становлення фразеології в українському мовознавстві пов’язують з О. Потебнею. Вчений досліджував етимологію фразеологічних одиниць, проблеми лінгвокультурології та етнолінгвістики. У своїх працях О. Потебня наводить та детермінує слово “приповідка”, що по суті в сучасному розумінні відповідає поняттю “ідіома”, як ліричні, іншими словами, інакомовний образ, який не лише уособлює поєднання людей і подій, а й одне з елементів цього поєднання, тобто нарізно узятій фігури, явища, дії. Він вважав, що приповідка походить з байки або прислів’я і є їх частиною, проте вона так і не стала прислів’ям або байкою, точніше кажучи, її недописали (Пономаренко, 2015, с. 27).

У роботі “З лекцій теорії словесності: Байка. Прислів’я. Приповідка” О. Потебня наводить своє бачення походження слова, зв’язків між поняттями “слово” та “думка”, збереження внутрішньої форми при переході від ширших до вузких контекстів, зокрема і до слова. Лінгвіст В. Ужченко наводить думку, що представлений “процес згущення думки”, наявний в системі байка – прислів’я – приповідка – слово, а також походження приповідок з прислів’їв на довгий час встановив вектор дослідження ідіом-дериватем, суть яких полягає від ширшого до вузкого параметра. (Пономаренко, 2015, с. 28).

Дослідниця Л. Скрипник у своїй монографії зазначає, що ідіоматичні вислови мають низку ознак, взявши до уваги які, можна виокремити їх як словосполучення, що самостійно функціонують в мові. Таким чином вони є відмінними від слова, словосполучення та речення, хоча мають багато спільного. Вона детермінує поняття

фразеологічна одиниця як лексико-граматичне ціле двох і більше компонентів, що нарізно оформлені, яке граматично функціонує у формі словосполучення або речення, має певне значення та вживається у мові за традицією. Це явище зумовлене соціально й апробоване спільним світоглядом носіїв мови”. Таким чином дослідниця виокремила основні ознаки ідіом – це цілісність значення, надслівність, відтворюваність під час комунікації (Скрипник, 1973, с. 11) .

Німецька дослідниця Т. Шіппан детермінує фразеологічні одиниці, як єдність двох чи більше слів, що характеризуються відтворюваністю, лексикалізацією та ідіоматичністю (Schippan, 2002, с. 47).

О. Ларін вважає, що фразеологізми – це усталені сполуки слів, що втратили первісне і набули метафоричного значення. Узагальнюючи чималу кількість визначень даного поняття, можна окреслити його таким чином: фразеологічна одиниця – це стійке сполучення слів, значення яких частково або повністю переосмислене, характеризується обмеженою здатністю приєднувати слова, різною сферою використання, вільною відтворюваністю у процесі комунікації, має семантичну та синтаксичну цілісність, йому притаманне експресивне забарвлення; бере участь у визначенні національно-культурної сутності когнітивних процесів (Алефиренко, 1990, с. 67).

За визначенням, поданим у словнику Турецького Лінгвістичного Товариства, “фразеологізм” – це прислів’я, повчання, вислів, який утворився на основі великого досвіду й давніх спостереженнях, та набув поширення у суспільстві.

У турецькій лінгвістичній традиції першим, хто визначив поняття “фразеологізм”, став О. Аксой. У турецькому словнику прислів’їв він наводить наступне визначення цього поняття: “Фразеологізм – стійкий зворот, який існує для позначення певного поняття або концепту. На відміну від прислів’я, воно не позначає загальне правило” (Aksoy, 1995, s. 17). Прислів’я ж, на його думку, це словосполучення, які являють собою кліше – сталі сполуки слів, з чітко визначеними лексемами, змінювати які не можна, навіть абсолютними синонімами, оскільки у такому разі втрачається зміст. Як зазначає вчений, ці два поняття подібні за

структурою, функціонують у вигляді речень і описують певну ситуацію, подію тощо (Aksoy, 1995, s. 3).

Подібне визначення дає Ю. Бахадинли описуючи це наступним чином: “Фразеологізм – група слів, що складається з двох або більш компонентів, які передають значення, що виходять за рамки буквального, і служать для урізноманітнення письмової або усної мови” (Bahadınli, 1970, s.17).

Н. Акялчин окреслив поняття “фразеологічна одиниця”, назвавши це усталеним словосполученням, що має особливе значення, яке виходить за межі прямого, і вживається для того, щоб відобразити певну думку, поняття, об’єкт, стан або особливості людини (Akyalçın N., 2012, s. 10). Водночас турецький вчений подає визначення слова прислів’я, як вислів, який став лаконічним і усталеним, пов’язаний з певною подією, походить з минулого народу і відображає те, що було пережито ним (Akyalçın, 2012, s. 17).

М. Санглам дотримується твердження, що прислів’я – це вислови у формі речення, які передаються з покоління в покоління, а їх автори невідомі. Вони являють собою судження та спостереження попередників, що виражені мовними засобами і подаються як правила-вказівки в житті (Akyalçın N., Gürcü H., 2017, s. 57).

На думку турецького науковця А. Пюкюллюоглу, фразеологічна одиниця – це усталена сполука слів, яка зазвичай складається більше ніж з однієї лексеми і надає вислову виразності та красномовності і має значення відмінне від реального (Akyalçın, Gürcü, 2017, s. 56).

М. Хенгірмен запропонував схоже визначення, де описав їх як сталі словосполучення, що присвоєні і вживаються народом, їх значення виходить за межі прямого та роблять вислів більш емоційним (Akyalçın, Gürcü, 2017, s. 56).

Тюрколог Н. Якімова, яка займається дослідженням чуваської мови, детермінує поняття ідіома, як вислів, що є логічною одиницею, містить певні судження та висновки, демонструє художні образи, де в яскравій лаконічній формі відображаються факти дійсності нації. В ідіоматичних виразах міститься інформація, яка сформувалася на основі спостережень, зокрема пов’язана з узагальненою характеристикою певних понять, явищ, ситуацій (Semenova, Yakimova, 2022, s. 2532).

Лінгвіст І. Турди-Аханова зазначає, що фразеологічні одиниці – це сполуки зі сталим поєднанням слів, містять два і більше компонентів і мають складну семантику (Turdu-Ahanova, 2015, p. 47).

Дослідниця-тюрколог Е. Емірусеїнова вважає, що фразеологічні одиниці передають великий об'єм інформації, виражаючи інтелектуальну і емоційну оцінку того, хто говорить, щодо конкретної події та увібрали в себе колорит місцевості. Таким чином ідіоматичні вислови дозволяють передати мовцю те, що він почуває у момент мовлення, і вплинути на розумовий і емоційний стан реципієнта (Емірусеїнова, 2016, с. 303).

Отже, існує низка визначень поняття фразеологізм. Узагальнюючи проаналізований матеріал, можемо зробити висновок, що фразеологічні одиниці – це словесні вирази, які мають сталий зв'язок між компонентами, здебільшого перекладаються одним або двома словами і відображають стереотипне мислення нації щодо певної події, ситуації, поняття. Як тотожне поняття до фразеологізмів виділяють прислів'я. Це вислів, який містить у собі ідею-правило, і описує ставлення мовця по відношенню до ситуації, яка сталася.

1.2. Структурна і семантична класифікації фразеологічних одиниць у працях сучасних лінгвістів

Відповідно до того, що не існує єдиного визначення поняття фразеологічна одиниця, так само і немає усталеної класифікації зазначених висловів. Їх поділяють на групи, згідно з певними критеріями, наприклад, семантичним, структурним, граматичним, етимологічним.

Основоположник фразеології Ш. де Баллі у праці “Французька стилістика” класифікував ідіоматичні вислови саме за семантичним аспектом, виділивши вільні словосполучення, звичні поєднання, фразеологічні єдності та фразеологічні ряди. У першу групу увійшли ті словосполучення, які є неусталеними, їх компоненти можна перегрупувати. До другої – ті, що мають відносно вільний зв'язок між собою і можуть змінюватися синонімами. До третьої – групи слів, компоненти якого поєднуються і

утворюють певне значення. До четвертої – ті, слова в яких втратили своє первісне значення і в сукупності перекладаються одним цілим. З часом лінгвіст вніс зміни до існуючої класифікації, опустивши групи звичні поєднання і фразеологічні ряди і залишивши вільні словосполучення та фразеологічні єдності (Кравчук, 2018, с. 207).

Польський дослідник П. Мюлднер-Нецковський запропонував свій поділ ідіом, враховуючи сполучуваність компонентів, і виділив фраземи, ідіоми, складені слова і паремії. За його словами, фразема – це словосполучення, де наявний семантичний і синтаксичний зв'язок між його компонентами. Таким чином, відбувається повне чи часткове переосмислення його складових. Ідіома – це вислів, у якому переважає синтетичний зв'язок між компонентами; його значення не можна зрозуміти, перекладаючи слова окремо (Кравчук, 2018, с. 208).

Британські лінгвісти Дж. Сейдл та У. Макморді у праці “English idioms and how to use them”, групують ідіоматичні вислови, враховуючи ступінь фіксованості, розділивши їх на одиниці з повною та неповною фіксованістю. У словосполученнях першого типу неможливі лексичні та морфологічні зміни. У словосполученнях другого типу функціонують дієслова, де можлива зміна категорії часу. Згодом вони виділили ще третю групу, куди увійшли словосполучення, які складаються умовно з двох частин. Перша – стала, а друга – нефіксована, де і можливі певні зміни. Беручи до уваги етимологічний аспект, дослідники згрупували їх, виділивши: біблійні та літературні, побутові, сільськогосподарські, кулінарні, військові, морехідні, анімалістичного походження, з колірним компонентом, з компонентами на позначення частин тіла (Кравчук, 2018, с. 208).

Український дослідник Л. Авксентьєв звернув увагу на структурно-семантичний аспект і розділив вислови на фразеологічні одиниці-ідіоми і фразеологічні сполучення. Перші – семантично неподільні, їх не можна розкласти на компоненти, їх значення описується одним словом. Другі – можна розкласти на компоненти, складові мають пряме первісне значення.

Інший український дослідник Б. Ларін вивчав фразеологічні одиниці з погляду їх семантики, а точніше як їх значення змінювалася упродовж часу. Він визначив умови, які визначають еволюцію слів з вільним зв'язком у ідіоматичні вислови:

- 1) втрата реалії;
- 2) метафоризація;
- 3) деформація компонентного складу;
- 4) порушення первісної граматичної структури.

Відповідно до умов, учений розробив класифікацію, що показує умови розвитку вихідних словосполучень:

1. перемінні словосполучення;
2. стійкі метафоричні словосполучення;
3. ідіоми (Бурименко, Салата, 2018, с. 41).

Як зазначають у своїй роботі дослідники Л. Власенко та І. Тригуб, ідіоми групують відповідно до того, як вони функціонують в мові: номінативні одиниці і номінативно-комунікативні. Що стосується перших, то вони містять у собі опис подій, явищ, предметів і різні з погляду структурного аспекту. Інші ж існують в мовленні для підсилення значення і подібні до вигуків (Власенко, Тригуб, 2019, с. 11).

Турецький мовознавець О. Аксой групує фразеологічні одиниці з погляду структури на: 1. ті, що мають форму словосполучення, 2. ті, що мають форму речення. Першу групу вчений поділив ще на 8 підгруп:

1. словосполучення типу “іменник+іменник”, коли до об’єкта додано або не додано афікси,
2. словосполучення, яке складається з прикметників, коли до об’єкта додано або не додано афікси,
3. у формі ізафету, де перше слово іменник і до нього додано афікс присвійності третьої особи,
4. у формі ізафету, де перше слово іменник з афіксом присвійності третьої особи, а друге – прикметник,
5. словосполучення без або з доданими до його компонентів афіксами, де перше слово іменник, а друге – прикметник,
6. вислів, утворений з іменників, де до одного з компонентів або до двох додані афікси,

7. словосполучення, яке складається з прикметників, де до одного або до двох компонентів додані афікси,

8. ті, що утворені з двох дієслів (Aksoy, 1995, s. 19).

Турецький дослідник А. Оксюз досліджував прислів'яз з компонентом ВОДА на матеріалі турецької та азербайджанської мов і запропонував свою структурну класифікацію ідіом з вищезазначеним компонентом. Вчений згрупував їх наступним чином:

1. прислів'я, де слово “вода” вживається у називному відмінку;
2. прислів'я, де слово “вода” вживається у родовому відмінку;
3. прислів'я, де слово “вода” вживається у давальному відмінку;
4. прислів'я, де слово “вода” вживається у знахідному відмінку;
5. прислів'я, де слово “вода” вживається у місцевому відмінку;
6. прислів'я, де слово “вода” вживається у вихідному відмінку. Крім того,

вчений виділив наступні чотири групи:

1. прислів'я, де слово “вода” вживається у складі одноафіксного ізафету;
2. прислів'я, де слово “вода” вживається у складі двоафіксного ізафету;
3. прислів'я, де слово “вода” вживається у словосполученні типу “прикметник+іменник”;
4. прислів'я, де слово “вода” функціонує у різних синтаксичних позиціях;
 - 4.1. виконує функцію підмета;
 - 4.2. виконує функцію присудка;
 - 4.3. виконує функцію прямого додатка;
 - 4.4. виконує функцію обставини;
 - 4.5. виконує функцію непрямого додатка (Öksüz, 2014, s. 14-25).

Отже, розглянувши наявні класифікації можна зробити висновок, що структурна класифікація здебільшого полягає у поділі ідіом на словосполучення за моделями (іменник + іменник, іменник + дієслово), речення (складносурядні, складнопідрядні), з погляду відмінків (компоненти стоять у називному, родовому, давальному, знахідному, місцевому та вихідному), входять до складу ізафетів (одноафіксний, двоафіксний), можуть мати різну синтаксичну функцію у реченні

(підмет, присудок, додаток, обставина). Семантична класифікація, у свою чергу, базується на ступені усталеності компонентів у словосполученні.

1.3. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з різними компонентами в працях сучасних лінгвістів

Все більшого поширення набувають дослідження фразеологічних одиниць, в яких за основу взято різні компоненти. В. Ужченко у своєму дослідженні “Фразеологія сучасної української мови” розподілив фразеологічні одиниці на три групи: “Людина”, “Абстрактні відношення” і “Природа”. Групу “Людина” він поділив на три підгрупи. Кожна з підгруп має фразеосемантичне поле: 1. Людина як жива істота: фізичний стан; зовнішній вигляд; психічний стан; рух; одяг. 2. Людина як істота розумна: поведінка; розум; почуття, емоції, характер. 3. Людина як соціальна істота: зовнішній вигляд; стосунки між людьми. До кожного фразеосемантичного поля входить певна кількість варіантно-синонімічних груп, а варіантно-синонімічні групи містять структурно-семантичні моделі (Ужченко, Ужченко, 2005, с. 43).

Дослідниця Е. Чалбаш займалася дослідженням структурно-граматичного аспекту фразеологізмів з компонентом РОДИННІ ЗВ’ЯЗКИ на матеріалі української мови. За основу вона взяла структурну класифікацію Л. Авксентьєва, розподіливши їх на 2 основні групи: фразеологічні одиниці, які за будовою є словосполученнями і фразеологічні одиниці, які функціонують у вигляді речення. До першої групи увійшли моделі “іменник + прикметник”, “прийменник + прикметник + іменник”, “дієслово + іменник”, модель ідіом, структуру яких становить самостійне повноцінне слово, модель фразеологізмів, що становить собою конструкції з сурядними сполучниками, модель фразеологізмів, що становить собою конструкції з підрядними сполучниками. До другої групи – модель фразеологічних висловів, куди входять двоскладні речення, модель ідіом, куди входять односкладні речення (Чалбаш, 2012, с. 185).

М. Шевлякова у своїй праці описувала семантико-граматичний аспект фразеологізмів з КОМПОНЕНТАМИ-НАЗВАМИ РОСЛИН на матеріалі української

мови. У результаті було виділено розряди, а саме: іменні фразеологізми, адвербіальні, ад'єктивні, дієслівні, вигуківі; за структурою – фраземи, що мають заперечну структуру, що утворені за допомогою сполучника ані/ні, компаративні одиниці, адвербіальні фраземи-тавтологізми (Шевлякова, 2019, с. 187).

Досить поширеним компонентом у фразеологічних одиницях є ГРОШІ. Дослідження на цю тему можемо знайти у працях І. Панченко, яка досліджувала зазначений компонент на матеріалі англійської та української мов. У результаті аналізу було зроблено висновок, що гроші у реченні найчастіше виконують роль об'єкта, над яким виконують дію. Проте, у деяких випадках, вони можуть виступати у ролі діяча і функціонувати у якості метафори. Вони співвідносяться зі злом, деякі фразеологізми описують, що вони дуже бажані, навіть будучи заробленими нелегально і брудним шляхом, гроші є показником багатства і джерелом радості, а їх відсутність – смутку, гроші як двигун, вони можуть гарно служити, проте бути поганим паном, якщо їх вдосталь, то це може відобразитися на спокої і гармонії, гроші – ресурс, що швидко закінчується і зазвичай довго не залишається без діла. Крім того, а англійських прислів'ях засуджується марнотратство і наголошується увага на тому, що їх потрібно економити. Деякі з ідіом розповідають про ведення і керування бізнесом, ділові відносини. В українській картині світу фразеологізми з компонентом гроші описують працьовитість, наполегливість та заощадливість народу, є твердження, що вони ніколи не замінять щастя. У той же час в українській свідомості вони постають як та річ, за допомогою якої можна швидко досягти бажаної мети. У свідомості народу закладена думка, що той, хто володіє грошима, завжди має рацію, не зважаючи на справедливість (Панченко, 2019, с. 137).

Дослідниця О. Чаєнкова вивчала соматичні фразеологізми з компонентом РУКА та ГОЛОВА а українській, турецькій і англійській мовах. Соматичні фразеологічні одиниці більшою мірою описують образну характеристику людини та її діяльність. Вона зазначає, що у християн і мусульман рука – це символ дії та давання. Іноді вона прирівнюється до самої людини і може сприйматися як провидіння. У вищевказаних мовах слово рука в своєму прямому значенні може вступати в словосполучення з такими прикметниками, як: чужа, коротка, довга, права,

золота, чиста, брудна, тверда, холодна, гаряча, залізна. Проаналізувавши весь зібраний матеріал, О. Чаєнкова виділила 4 семантичні групи: фразеологізми, які позначають здійснення якоїсь роботи; допомога та повага, взаємні стосунки; користь та невдячність, нечесний спосіб життя; жадібність, необережність, відсутність здорового глузду (Чаєнкова, 2021, с. 202). Ідіоми з компонентом ГОЛОВА було поділено на 6 груп: перевага; розум, розумна або кмітлива людина; дурна або нерозумна людина; розуміння чи непорозуміння; почуття, настрої, занепокоєння, неможливість щось змінити; вирішення проблем, небезпека, ризик (Чаєнкова, 2020, с. 145).

Дослідниця І. Каціон описувала фразеологічні одиниці з компонентом БАТЬКО. Проаналізувавши зібраний матеріал, вона виділила 5 груп: наставник і головний помічник; гарант майбутнього дітей; джерело фінансової допомоги, спадку; тягар і об'єкт зневажливого ставлення; єдиний для кожного. І. Каціон зауважує, що особливістю турецьких фразеологічних одиниць з компонентом БАТЬКО є те, що більшість з них стосуються відносин батько-син, коли останній переймає досвід від тата, а донька – від матері. Крім того, вона поділила групу “джерело фінансової допомоги, спадку” на підгрупи: скінченність батьківського спадку; його беззаперечну важливість для майбутнього благополуччя сина; важливість ролі сина у збереженні і примноженні спадку батька (Каціон, 2020, с. 44).

К. Конушева досліджувала ідіоматичні вислови з компонентом АЛЛАХ. У результаті було виділено 2 групи: віра в сили людини та досконалість Аллаха, безмежна віра в нього. Останню поділено на 8 підгруп: сімейні традиції; зооніми; згадується судочинна система; побажання; прохання про допомогу; досконалість Аллаха; вид професійної діяльності; Аллах дбає про потреби людей. Крім того у роботі була здійснена структурна класифікація. Сталі вислови були згруповані за видом структури: фразеологізми із структурою словосполучення, що у своїй більшості складаються з 2-3 компонентів (“(вигук) іменник + іменник”, “займенник + іменник”, “дієслово + іменник”) та фразеологізм із структурою речення (прості реченні, складні речення). (Конушева, 2019, с. 89).

В. Гаврикова проаналізувала турецькі ідіоми з компонентом ЛЮБОВ і виділила наступні семантичні групи: любов – божевілля; любов – це почуття, якого нелегко позбутися; любов – це могутня сила, що здатна змінити світ; любов не бачить жодних недоліків коханого, любов сліпа; любов – натхнення; любов – це не дрібниця, вона є дуже важливою; закохані бачать увесь світ один в одному; любов не терпить обмежень; кохання завжди знайде свій шлях; поруч один з одним закохані відчувають себе затишно; любов вчить терпінню; любов повинна бути взаємною. Вона зазначає, що у турецькій картині світу любов – це прекрасне і сильне почуття, щось неосяжне. Вона щира, невимушена, міцна, є джерелом добра (Гаврикова, 2019, с. 42).

Дослідники Е. Гюрел та Д. Озшенлер провели аналіз турецьких ідіом з компонентом ПЛІТКИ і виділили 4 семантичні групи: властивості пліток; ті, що описують пліткарів; ті, що описують того, хто є причиною обговорень; ті, що описують висновки/результати пліток. До першої групи увійшли ті, де описується природа пліток (розмова між двома людьми, які обмінюються повідомленнями), що вони досить швидко розповсюджуються і їх неможливо зупинити. До другої групи відносяться ті, що висвітлюють мотивацію, погляди на життя і моральний стан пліткарів. Третю групу склали фразеологічні одиниці, які стосуються людини, яка є центром пліток, а саме: її почуття, погляди, стан. Згідно з тим, що плітки породжуються у зв'язку з результатом дії/поведінки, до четвертої групи увійшли саме вони. Оскільки велика кількість чутки порушують спокій і можуть призвести до непорозумінь (Gürel, Özşenler, 2020, s. 982).

А. Оксюз написав працю, де привів структурний аналіз ідіом з компонентом ВОДА в турецькій та азербайджанській мовах. Він зробив висновок, що у турецькій мові частина прислів'їв з даним компонентом містить просте або похідне слово у той час, як в азербайджанській мові – лише просте. В азербайджанській мові коли компонент є частиною ізафету, воно стоїть у родовому відмінку, а у турецькій – не завжди, воно може стояти у називному (основному) відмінку. В азербайджанській мові прислів'я з компонентом ВОДА мають структуру повноцінного речення, в турецькій – присудок може бути випущений (Öksüz, 2014, s. 25).

Крім того, Е. Гюрел та М. Тат дослідити одиниці з компонентом ТІЛО в турецькій мові, а саме семантичний аспект, виділивши 8 категорій: тіло і його формування; тіло і здоров'я; тіло і спорт; тіло і самоконтроль; особливості тіла; догляд за тілом; тіло, відносини і комунікація; тіло і одяг (Gürel, Tat, 2019, s. 243).

Отже, можемо спостерігати велику кількість праць, де описані фразеологізми з різними компонентами, наприклад РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ, ЛЮБОВ, БАТЬКО, РОСЛИНИ, ГРОШІ, ГОЛОВА. Вони дають нам змогу простежити відношення нації до різних життєвих ситуацій, дізнатися, яку роль відіграє той чи інший образ у свідомості народу. У нашій практичній частині ми візьмемо до уваги класифікації О. Чаєнкової з погляду семантичного аспекту і поділ фразеологічних одиниць А. Окюза за структурним аспектом.

1.4. Методологія дослідження турецьких фразеологічних одиниць з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА в сучасній турецькій мові

Питанням методології займалися багато вчених, серед них О. Селіванова, І. П'ятницька-Позднякова, М. Кочерган, П. Дудик, В. Захожай та інші. Методологія – це система наукових принципів, на основі яких відбувається наукове вивчення певної теми, здійснюється підбір певних пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Метод (походить від грецького *metodos*) детермінують як повторювану процедуру, яка складається з послідовності чітко визначених дій та операцій, знання яких і утворює те, що називають методологією певного наукового пізнання. У ширшому розумінні – це шлях вивчення, розв'язання конкретних задач, використовуючи набір прийомів. Філософ Ф. Бекон зазначив, що метод – це шлях, який прокладають до істини, а методика – інструменти, потрібні для розчищення цього шляху. Таким чином, структура методу складається з двох основних пунктів: теоретичне обґрунтування критеріїв вивчення мовних факторів та методіку дослідження, яка впливає з нього. Лінгвістичні методи – це прийоми, які дозволяють описувати і вивчати мовні явища, які потім формують систему логічних дій для збору, обробки й систематизації фактів лінгвістичного дослідження. Первинні методи

дослідження застосовуються для пошуку матеріалу та відбору джерел, а вторинні – для обробки, аналізу та систематизації даних (Потенко, 2015, с. 117).

Метод лінгвістичного опису допомагає систематизувати та класифікувати факти. Використовується під час нашого дослідження при поясненні семантики та класифікації сталих словосполучень з зазначеними вище компонентами за структурним аспектом. Він містить наступні етапи: 1. виділення одиниці аналізу, у нашому випадку – фраземи; 2. членування виділених одиниць (словосполучення на словоформи); 3. класифікація та опис/пояснення виділених одиниць. Крім того, метод лінгвістичного опису включає прийому зовнішньої (за зв'язком з позамовними явищами та за зв'язком з іншими мовними одиницями) та внутрішньої (способи вивчення мовних явищ за на основі їх системних парадигматичних і синтагматичних зв'язків) інтерпретацій. Почнемо з останньої. Найпоширенішими прийомами є опозиційний та синтагматичний. Опозиційний полягає у зіставленні мовних одиниць з метою виявлення диференційних ознак, на основі яких відбувається поділ на парадигматичні групи. Синтагматичний прийом дозволяє дослідити сполучуваність одиниць та їх контекст. Одним із прийомів зовнішньої інтерпретації, які будуть задіяні в практичній частині є логіко-психологічні, що полягають у дослідженні зв'язку змісту мовних одиниць і категорій з одиницями мислення, коли співвідносяться слова і поняття, речення і судження, глибинна семантична структура речення (Алексенко, 2020, с. 6).

Компонентний аналіз використовувався під час аналізу тлумачення лексем відповідно до словника. Він використовується для виділення семантичних компонентів у лексичному значенні та їх перевірки. Спочатку значення слова розбирається на смислові компоненти – семи, після чого здійснюється аналіз щодо їхньої подібності або відмінності. Зазначений метод включає встановлення структурної організації семантичних маркерів в структурі значення (Рудь, 2009, с. 94).

Метод критичного аналізу дав змогу проаналізувати матеріал і виявити необхідну інформацію, яка стосується визначення поняття фразеологічна одиниця та їх класифікації.

Застосувавши метод семантичної мережі, змодельовали семантичні відношення у слові. Крім того, він допоміг вибудувати смислову інформацію вислову (Бевз, 2022, с. 161).

Концептуальний аналіз дав змогу простежити процеси, які відбуваються у свідомості народу, які у свою чергу, формують знання про явища, предмети та події. Іншими словами, застосовуючи даний метод, змодельовали відношення до понять “вогонь” та “вода”, описали її, визначити місце фразеологічних одиниць з зазначеними компонентами у свідомості турецької нації, простежили зв'язок між знанням мови та інтерпретацію людиною світу, проаналізували зв'язок асоціацій між словом та явищем (Краснобаєва-Чорна, 2009, с. 42).

Метод суцільної вибірки дозволяє виявити і вибрати ідіоматичні вислови з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА. Ми користуємося словами-маркерами *osak* – вогонь та *su* – вода, зокрема і синонімами до них: *ateş* – вогонь, *alev* – полум'я для того, щоб виписати необхідні одиниці.

За допомогою методу аплікації та ідентифікації здійснюється виявлення базових структурно-синтаксичних особливостей ідіом двох мов і виділення фразеологізму з низки словосполучень.

Методи класифікаційного опису використовуються для зіставлення елементів структури фразеологізму з вільним словосполученням, а також прийому дистрибутивного аналізу – опис відношень між елементами структури фразеологізмів і особливостей їх зовнішнього оточення.

Комплексно дає змогу дослідити ідіоми варіаційний метод. За допомогою нього можна вивчити кожний з компонентів усталеного виразу, розібрати контекст на певному історичному етапі, з'ясувати значення одиниць. Беручи до уваги вищезазначений метод, В. Архангельський виокремлює понад сімнадцять ознак фразеологічних одиниць, в основу яких закладені критерії сталості слів-компонентів, і пропонує ще п'ять, одне з яких – досвід носіїв мови. Проте, даний метод не дозволяє одразу виокремити ідіоми з звичайних словосполучень, оскільки відсутні чітко встановлені ознаки (Бобков, 2016, с. 370).

Контекстуальний аналіз дає змогу дослідити функціонування ідіоматичного вислову в контексті в конкретній ситуації. Вченим, який започаткував теорію контексту є Дж. Ферс. Він розширив і доповнив ідеї антрополога Б. Малиновського. Контекстуальний аналіз включає два етапи: контекстуалізацію (вияв контексту, в межах якого розгортається певна тема й розкривається основна ідея тексту) та інтерпретацію (дослідити ціле за допомогою аналізу його частин) (Алексенко, 2020, с. 22).

Метод кількісного аналізу дозволяє встановити частотність вживання та характеристики досліджуваних одиниць.

За допомогою методу параметричного аналізу згрупували досліджувані одиниці за структурою, яка є основою моделей сталих словосполучень.

Зокрема, у роботі застосовується емпіричний метод-операція – вивчення матеріалу, документів, результатів діяльності українських, зарубіжних і турецьких лінгвістів, які досліджували фразеологічні одиниці з різними компонентами. Емпіричні методи-дії, а саме: вивчення і узагальнення досвіду, застосовуються під час опрацювання праць інших вчених. Методи дослідження об'єкта у часі допомагають простежити, чи ідіома видозмінилася упродовж певного періоду.

Під час дослідження застосовуються логіко-аналітичні методи з метою перевірки правдивості висновків та графічні – задля систематизації уявлень і наочності результатів.

Отже, метод – це система дій, яким має слідувати дослідник, щоб розв'язати поставлені перед собою завдання. У лінгвістиці не існує одного універсального методу, який можна було б застосувати для дослідження обраної теми, тому у більшості випадків ми вдаємося до поєднання теоретичних (наприклад, аналіз та аналогія) і емпіричних (наприклад, порівняння та узагальнення) методів дослідження.

Висновки до Розділу 1

Одним із найбільш досліджуваних напрямків сучасної лінгвістики є фразеологія. Ми можемо спостерігати багато праць, пов'язаних з дослідженням проблем саме цієї галузі. Її основи заклали такі вчені, як: Ш. де Баллі – у світовому мовознавстві, О. Потебня – в українському, О. Аксой – у турецькому. Серед українських лінгвістів їхню справу продовжили лінгвісти Т. Тімкова, І. Покровська, І. Каціон, Е. Мініахметова, Ю. Оніщенко, серед турецьких – Н. Акялчин, Н. Албайрак, Х. Зюльфікар.

Фразеологічна система кожної мови багата і неповторна. Вона постійно поповнюється новими одиницями і відображає у собі зв'язки між свідомістю народу і подією. Проаналізувавши низку праць, можемо зробити узагальнення і детермінувати поняття фразеологізм як сталу сполуку слів, яка складається щонайменше з двох компонентів, значення яких відрізняється від прямого. Більшість дослідників розрізняють терміни фразеологічна одиниця і прислів'я. Прислів'я являє собою правило-повчання, у той час, як фразеологізм існує для опису певного концепту. Однак вони мають і спільні риси: складаються з двох і більше компонентів, слова в словосполученнях змінювати не можна, частина з них функціонує у вигляді речення.

Ідіоми можуть групувати за різними аспектами: граматичним, етимологічним, семантичним або структурним. У нашій роботі ми розглянули останні два, проаналізувавши праці лінгвістів Ш. де Баллі, І. Ларіна, Л. Авксентьєва, П. Мюлднер-Нецковського, О. Аксоє та інших. Найпоширенішою є класифікація Л. Авксентьєва. Він згрупував сталі вислови за структурою: у формі словосполучення (іменник + іменник, іменник + дієслово) та у формі речення (складносурядні, складнопідрядні). Схожу класифікацію запропонував О. Аксой, виділивши ще 8 підгруп у першій групі. За основу у нашому дослідженні ми візьмем класифікацію, запропоновану А. Окюзом. Турецький дослідник розділив ідіоми з компонентом ВОДА на: 1. ідіоми, де компонент ВОДА вживається у називному (основному) відмінку; 2. ідіоми, де компонент ВОДА вживається у родовому відмінку; 3. ідіоми, де компонент ВОДА

вживається у давальному відмінку; 4. ідіоми, де компонент ВОДА вживається у знахідному відмінку; 5. ідіоми, де компонент ВОДА вживається у місцевому відмінку; 6. ідіоми, де компонент ВОДА вживається у вихідному відмінку. Зокрема він згрупував їх: 1. ідіоми, де компонент ВОДА вживається у складі одноафіксного ізафету; 2. ідіоми, де компонент ВОДА вживається у складі двоафіксного ізафету; 3. ідіоми, де компонент ВОДА вживається у ад'єктивному словосполученні типу “прикметник + іменник”; 4. ідіоми, де компонент ВОДА функціонує у різних синтаксичних позиціях; 4.1. у позиції підмета; 4.2. у позиції присудка; 4.3. у позиції прямого додатка; 4.4. у позиції обставини; 4.5. у позиції непрямого додатка. Серед інших структурних класифікацій, які взято до уваги – поділ ідіом К. Конушевої та Е. Чалбаш.

Останнім часом спостерігаємо велику кількість праць, в яких описано усталені вирази з певним компонентом. Вони дозволяють нам простежити відношення нації до певного явища, предмета або події, як людина реагує та сприймає їх. Серед вчених, які досліджували цю тему є В. Узченко (розподілив усі фразеологічні одиниці між трьома фразеотематичними групами “Людина”, “Абстрактні відношення” і “Природа”), Е. Чалбаш (компонент РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ), І. Каціон (компонент БАТЬКО), І. Покровська (компонент ЗООНІМ), О. Чаєнкова (компоненти РУКА та ГОЛОВА), Е. Гюрел та М. Тат (компонент ТІЛО), Е. Гюрел та Д. Озшенлер (компонент ПЛІТКИ).

Методологія є важливим складником будь-якого наукового дослідження. Вона являє собою систему прийомів та принципів, які допомагають досліднику розв'язати поставлені перед собою завдання. Серед методів, які використані в нашій роботі є метод критичного аналізу, метод лінгвістичного опису, метод концептуального аналізу, метод суцільної вибірки, метод семантичної мережі, метод аплікації та ідентифікації, компонентний аналіз, варіаційний метод, графічні методи та інші.

РОЗДІЛ 2

ТУРЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТАМИ ВОГОНЬ І ВОДА: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

2.1. Семантика лексем “вогонь” та “вода” у турецькій мові

Вогонь і вода – це природні стихії без яких неможливо уявити життя людства. Враховуючи той факт, що з давніх давен тюркські племена тривалий час кочували, вміння розводити вогонь було запорукою виживання. Він давав їм тепло в холодну пору, його використовували для освітлення приміщень і вулиць, а також як невід’ємний елемент приготування їжі. Тому вогонь має сакральне значення для тюркських народів, турків зокрема. Вони вірили, що у воді, вогні, горах є священні духи, яких називали “*iye*”, що у перекладі “володар, господар”. За визначенням, поданим у словнику Турецького Лінгвістичного Товариства, “*iye*” – це особа-власник, яка, дотримуючись законів, може розпоряджатися своєю власністю як захоче. У тюркській міфології – це дух-покровитель або дух істоти/створіння (Beydili, 2005, s. 274). Дослідник Дж. Бейділі зазначає, що згідно з віруваннями, які були в давнину, все, що можна побачити оком, має духа і в сучасній мові його називають *iye*. Це слово має два значення. Перше – дух-покровитель, друге – так називали міфологічних створінь, які уособлювали природні явища і вважалися їх символами (Beydili, 2005, s. 274). Вогонь також має такого духа-покровителя і найчастіше асоціюється з спалюванням, знищенням, очищенням та новим життям. Вогонь вважали способом зв’язку між Богом/божественними створіннями і людьми, саме тому у вогнище не можна було лити воду, кидати гострі предмети, сміття виносити попіл. До нього ставилися як до чогось священного і, водночас, небезпечного, лякаючого, забороненого. (Kumartaşlı, 2014, s. 188).

Зокрема, вогонь фігурує в деяких обрядах які проводять на свята. Наприклад, тюркське свято Хидреллез святкують з 5 на 6 травня. Воно є символом весни. Серед

обрядів є загадування бажань, ворожіння, силові змагання, вогнище та стрибки через нього. Люди вірили, що вогонь слугує оберегом від злого ока, приносить удачу.

Звертаючи увагу на походження слова “вогонь” (*osak*), в етимологічних словниках можемо знайти наступні варіанти: *oçok*, *oçak*, *oçağ*, *osak*. Деякі лінгвісти припускають, що воно походить від лексем *ot, od*. Проте ця теорія не має багато прихильників (Екісі, Öger, 2007, s. 1358).

За детермінацією, наведеною у словнику Турецького Лінгвістичного Товариства, “*osak*” (вогонь) має наступні значення:

1. місце, яке використовують для розпалювання вогнища, приготування їжі та обігріву;
 2. вогнище, осередок;
 3. матеріал або інструмент, що випромінює тепло та нагріває, готує, кип’ятить або розтоплює речовини, поставлені на нього;
 4. місце, в закладі, де готують каву та чай;
 5. місце під або над землею (осередок), звідки видобувають ресурси;
 6. лунка, яку роблять на городі під час посадки насіння або розсади овочів та фруктів;
 7. місце, де функціонують або збираються організації, які створені однодумцями;
 8. перший місяць в році, другий закон, останній закон, законний;
 9. воїн, який входить до армії яничарів;
 10. дім, сім’я, рід;
 11. сім’я, яка вірила, що хворобу або певні проблеми можна було вирішити, використовуючи знання народної медицини, які передаються від предків;
 12. місце, де відбувається скупчення чогось;
 13. отвір в землі, через який вивільняються підземні води, закритий кришкою.
- Серед синонімів можна навести такі слова, як: *ateş*, *alev*, *od*, *yalay*, *alay* – вогонь, полум’я.

Отже, підсумовуючи, вогонь має чотири основних значення. По-перше, це вогнище, де готують їжу та яким обігрівають приміщення. По-друге, це осередок,

скупчення чогось. По-третє, це сім'я та її члени. Крім того, воно може вживатися у значенні “воїн”.

Іншою важливою умовою виживання для людей була наявність води близько до їх житла. Недарма люди заселяли території вздовж берегів річок, щоб мати доступ до питної води. Вона має символічне значення: з її допомогою проводять обряди омовіння (очищення), вода є першоелементом життя, а з іншого боку, залишається невідчужливою природною стихією, яка може принести велику шкоду майну і навіть забрати життя людини.

У словнику Турецького Лінгвістичного Товариства подані наступні визначення слова “su” (вода):

1. речовина без кольору, запаху та смаку, яка складається з гідрогену і кисню та має рідкий стан;
2. водойма, море, проточні води, основою яких є вода;
3. рідина, яка утворюється у результаті вижимки овочів або фруктів;
4. рідина з запахом, яку добувають з запашного листя або рослин;
5. рідка їжа;
6. у повсякденній мові може означати “раз/рази”;
7. механізм, який забезпечує занурення у воду після того, як вироби з заліза нагріли на вогні.

Отже, в основному вода асоціюється у носіїв турецької мови з рідиною, водойми включно, яка не має запаху і кольору.

2.2. Семантичні особливості турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОГОНЬ

Здійснивши семантичний аналіз відібраних ідіоматичних виразів з компонентом ВОГОНЬ (101 одиниця), їх було розподілено за тематичним принципом на 9 груп (Тімкова, Федченко, 2023, с. 324).

Значна кількість проаналізованих фразеологізмів відображає родинні цінності, ставлення одне до одного в сім'ї та житті, з чого можна зробити висновок про

важливість роду та сім'ї у турецькому світосприйнятті. Відповідно перша група сталих висловів отримала назву “Сімейні відносини”. Наприклад: *osağı tütmek* – топтати ряст; *osağını yeşertmek* – наш рід добрий на плід; *osağı yanmak* – є рід, буде і обід; *osak sanatı* – батько не той, що породив, а той, що спорядив; *baba osağı* – все, що залишилося від батька, дідуся у спадок: майно, земля; *osağı uyarmak* – відродити традиції; *osağı batmak* – вимирати (про рід); *osağı kör kalmak* – перевестися (про рід); *kör osak* – бездітна сім'я. Певна частка ідіом стосуються дому і підкреслюють його важливість: *od getir osağına, dolan gel bucağına* – добре тому, хто в своєму дому; *od osak olmak* – мати дім; *od yok osak yok* – не мати дому. Частина фразеологічних одиниць мають негативну конотацію і висвітлюють процес знищення, руйнування сім'ї, наприклад: *osağına incir (veya darı) dikmek (veya ekmek)* – стерти з лиця землі; *osağına su dökmek* – вигубити з корінням і насінням; *osak yıkmak* – зім'яти на табаку; *osağın yansın (veya sönsün veya yıkılsın)* – (досл. щоб твій вогонь згас) прокльон, який використовують, коли бажають, щоб у людини не залишилося сім'ї.

Всі люди, турки зокрема, на підсвідомому рівні реагують на будь-які ситуації, особливо якщо їм щось не подобається або вони бачать загрозу. До другої групи увійшли “Ті, що описують різні ситуації, у тому числі і небезпечні”. Наприклад: *ateş basayı (veya saçağı) sarmak* – сісти маком; *ateş demekle ağız yanmaz* – кожна собака гавка, але не кожна кусається; *ateş düştüğü yeri yakar (od düştüğü yeri yakar)* – як глухий з німим; *ateşle barut bir yerde durmaz* – потрапити в тенета; *ateşle oynamak* – грати з вогнем; *ateş olmayan yerde duman çıkmaz* – немає диму без вогню; *alev basayı (veya saçağı) sarmak* – попасти на слизьке; *osağı sönmek* – бути стертим у порох; *ateşine yanmak* – бути политим брудом; *ateş almaya mı geldin?* – і чаю не попити; *saman alevi* – і оком не моргнути; *ateşler içinde yanmak* – надто захоплюватися чимось; *od vermek* – отруїти; *osağına düşmek* – вимушено потребувати чиеїсь допомоги. Частина фразеологізмів описують почуття страху: *ateş olsa cimri kadar yer yakar* – не з заячого пуху; *ateşten gömlek (oddan gömlek)* – впадати в тугу; *ateşini almak* – полегшити страждання.

Як відомо, Османська імперія була могутньою державою, яка завоювала багато земель. Її військо складали воїни-яничари. Третю групу склали “Ті, що вживаються

в військовій сфері”. Наприклад: *ateş* – вогонь (команда); *ateş açmak* – відкрити вогонь; *ateş kesmek* – вистрілити; *ateş etmek* – вистрілити; *ateşe tutmak* – зазнати обстрілу; *ateş yağdırmak* – стріляти залпом; *yaylım ateşi* – канонада; *Rum ateşi* – грецький вогонь. Крім того, у цю групу увійшли сталі вислови, які описують різні процеси та посади у війську яничар: *osak halkı* – яничари; *Yeniçeri Ocağı* – військова організація, куди входили яничари; *Bostancı ocağı* – підрозділ військової організації, куди входили яничари, які слідкували на безпекою османських палаців і міст; *osak erkanı* – ті, хто брали участь у засіданні ради Дивану під головуванням командира; *Ocak ağası* – головнокомандувач війська яничарів; *asker ocağı* – місця, де солдати-яничари виконували службу: казарми, військові табори; *aseti ocağı* – навчальний заклад, створений для підготовки людей, які стояли на воротах (на стражі) у казармах яничарів; *Humbara Ocağı* – клас війська, який використовував залізні ручні гранати; *osak betümalcisi* – службовець, який входив до війська яничарів, продавав речі померлих яничар і роздавав гроші війську; *osak bezirganı* – службовець, який займався фінансовими справами яничарів, покупкою речей, організацією церемоній; *osak katibi* – людина, яка вела канцелярію у яничарів.

Турки завжди звертають увагу на емоційний аспект. Вони уважні до почуттів інших людей, тому до четвертої групи увійшли ті фразеологічні одиниці, які описують “Характер людини та її емоційний стан”. Наприклад: *ateşe vursa duman vermez* – скупий складає, а щедрий споживає; *ateş gibi* – мати голову на плечах; *ateş kesilmek* – як дзига; *ateş parçası* – бешкетник; *alev gibi parlamak* – сяяти, світитися від радості; *(birine) ateş basmak* – почервоніти; *yalaz yalaz yanmak* – варитися в своїх емоціях, кипіти.

Окремо були згруповані сталі вислови, які висвітлюють занепокоєння. П’яту групу склали “Ті, що описують хвилювання та гнів”. Наприклад: *ateş almak* – вийти з себе; *ateş gibi kesilmek* – нехай воно яким вогнем горить; *ateşi başına vurmak* – кидати громи; *ateş püskürtmek* – враг його бери; *ateş saçmak* – не з тої ноги встав; *alev almak* – немов на голках; *ateşe vermek* – ніби на ножах.

Зважаючи на те, що кожний народ унікальний і має неповторну культуру, частина з проаналізованих фразеологічних одиниць відображає “Опис культурних

особливостей”, розповідаючи про побут та звичаї турків. Як відомо, в Туреччині поширеним напоєм є чай. Його п’ють з спеціальних стаканів, що називаються *çay bardağı* і мають форму тюльпана. Серед ідіом, які відображають культуру пиття чаю є *çay ocağı* – місце, де готують і роздають чай, заклад, де подають чай. Хоча кава в Туреччині не вирощується, проте вона є невід’ємною складовою заходів, церемоній, зустрічей. Для ємкості, якої п’ють каву теж є окрема назва – *fincan*. Саме тому схожий фразеологізм є і для неї: *kahve ocağı* – місце, де готують і роздають каву, заклад, де подають каву. Як вже зазначалося вище, у давнину тюрки вірили, що кожне явище має свого покровителя, вогонь зокрема. На підтвердження цього можемо навести ідіому: *ocak anası* – жінка-покровитель вогню. Серед інших висловів, які описують культурні особливості: *Ateş gecesi* – у християн (католиків) церковне свято Іоанна Хрестителя, яке проходить 24 червня; *aş ocağı* – місце, де готують і роздають їжу нужденним.

До сьомої групи увійшли усталені вирази, які описують дії та процеси, пов’язані з вогнем, а також знаряддя та інструменти, які використовуються для розпалення, тушіння та підтримання вогнища. Наприклад: *ateş çıkmak* – загорітися, виникнути (про пожежу); *ateşe tutmak* – розігріти; *ateşe vermek, oda yakmak* – підпалити; *ateşe vurmak* – поставити на вогонь (про їжу); *ateşi uyandırmak* – розгоратися; *ocak bastırmak* – прикрити котла; *çıplak alev* – вогонь, який використовується для того, щоб нагріти посудину або горючу речовину; *ocak boşaltıcısı* – знаряддя, за допомогою якого забирають вугілля з печі (совок); *ocakeşeği* – кочерга, рогач (інструмент, який яким накладають дрова в піч); *ocak kaşı* – решітка (сітка, на яку ставлять посуд на плиті); *ocak siperi* – заслонка; *ocak takımı, ocak taşı* – інструмент, що використовується для чистки труб в камінах, прибирання вугілля, розпалу вогню; *findık ateşi* – вугілля для кальяну.

Людина завжди була центром уваги та досліджень. Навіть з наукової точки зору існує велика кількість праць, де йдеться про фізіологічні і психічні процеси, які відбуваються у людському організмі. Важливим аспектом є здоров’я, а саме – його відсутність або проблеми. Восьму групу склали ідіоматичні вислови, які “Описують температуру тіла людини”. Наприклад: *ateş gibi yanmak, ateşi çıkmak* – піднятися

(про температуру); *ateşi düşmek* – впасти (про температуру); *ateşini almak* – збити температуру, поміряти температуру; *ateşler içinde yanmak* – мати жар; *alev alev, alaz alaz* – підвищена температура тіла.

До останньої, дев'ятої, групи увійшли "Інші" фразеологізми. Серед них: *ateş rahası* – дуже дорогий; *ocak açmak* – підготовка лунки для посадки розсади; *osakaуı* – захворювання у великої рогатої худоби, викликане паразитами, які вбивають тварину; *ocak bucak* – куток, закуток; *ocak sehпасı* – штатив; *od ocak* – матеріальне багатство; *parti oсаğı* – команда-штат певної партії; *sağlık oсаğı* – медичний заклад у районі, області.

Проаналізувавши турецькі ідіоми і порівнявши їх з українськими, виявили схожі між собою одиниці за семантикою. Здебільшого вони містять у собі негативну конотацію. Наприклад: *ateşle oynamak* – грати з вогнем; *ateş olmayan yerde duman çıkmaz* – немає диму без вогню; *yalaz yalaz yanmak* – варитися в своїх емоціях, кипіти.

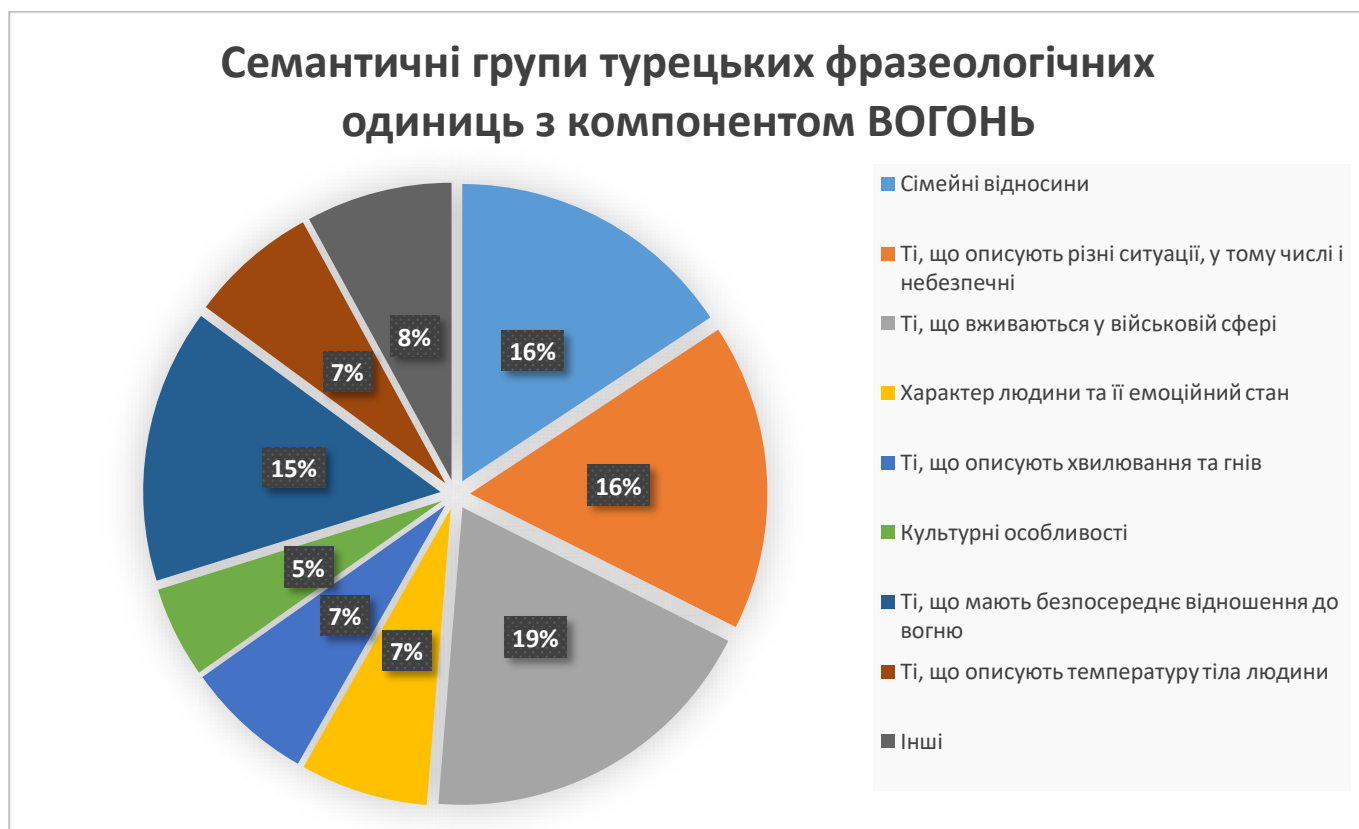

Рис. 2.1. Семантичні групи турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОГОНЬ

Таким чином можемо зробити висновок, що найбільшою по кількості фразеологічних одиниць є “*Ті, що вживаються в військовій сфері*”, у ній налічується 19 одиниць. Більшість з них описують устрій, розпорядок та посади в османському війську яничар. Це обумовлено тим, що їх військо було наймогутнішим у свій час, воно завоювало багато територій та підкорило багато народів. Слово яничар асоціювалося з могутністю, силою, честю та славою. Найменшою за кількістю фразеологічних одиниць групою є “*Культурні особливості*” – 5 висловів. Вони відображають особливості турецької нації.

2.3. Семантичні особливості турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА

Глибинність фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА можна простежити на прикладі ідіоми “*Su küçüğün, söz (veya sofrâ, veyâ yetek) büyüğünün*”. Вперше на вислів можна натрапити в огузьких мовах “*Söz ulunın, su küçin*”. Він і дотепер не змінивши свої форми залишився функціонувати в туркменській мові. Джеват Хеєт зазначає, що у збірці під назвою “*Kitab-ı Oğuzname/Места ‘u’lEmsâl-i Mehmed Ali*”, що була написана у 1600-1601 роках, замість слова “*su*” було “*suç*”. У Стамбулі в 1992 році Турецьким дослідницьким центром було надруковано працю Самета Алізаде. У цій збірці було вжито слово “*suç*” замість “*su*”. Це має логічне пояснення, оскільки вина здебільшого перекладається на слабших і менших. У праці “*Durub-ı Emsal*” Кади Мехмета Емін Аяні, датованої 1738-1739 роками, яка містить близько тисячі прислів’їв, зустрічається саме така форма: “*Su küçüğün, sofrâ büyüğün*”. Таким чином, спершу слово “*sofrâ*” увійшло в цю ідіому, а вона, у свою чергу, стала ближчою до турецької мови. У 19 столітті компоненти фразеологізму змінюється і він починає функціонувати у вигляді: “*Su küçüğün, söz büyüğün*”. У 1851-1852 роках Шінасі працює над написанням збірки під назвою “*Durûb-ı Emsâl-i Osmanî*”, у 1863 році виходить її перше видання, згодом, у 1871 році – друге, розширене, де і зустрічається прислів’я саме у вказаній вище формі. У праці “*Durûb-ı Emsâl Mecmuası*” Ахмета Февзі Ефенді, яка датована 1863 роком, також трапляється

зазначений вислів. Існує припущення, що воно було запозичене з книги Шінасі. У збірках Ахмета Мідхата Ефенді “*Türkî Durûb-ı Emsâl*”, виданої у 1871 році, та Ахмета Вефіка Паші “*Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü*”, надрукованої у 1882 році є ідіома “*Su küçüğün, söz büyüğün*”. У книзі під назвою “*Durûb-ı Emsâl-i Türkîye yahut Atalar Sözü*”, яка була доповнена Текезаде Саїтом і надрукована у 1895-1896 роках у Стамбулі, даний фразеологічний вислів було змінено “*Su küçüğün, söz büyüğündür*”. У книзі “*Türk Atalar Sözü*”, що була видана у період Республіки у 1928 році і надрукована вперше латинськими літерами, вказаний фразеологізм написаний у формі “*Sus küçüğün, söz büyüğündür*”. Як зазначалося раніше, вищевказана форма ідіоми з’явилася в 1871, 1882 роках, коли Ахмет Вефік Паша збирав матеріал. Як стало відомо в результаті дослідження, перший найбільший надрукований словник прислів’їв, де б пояснювалося їхнє значення, належить Омеру Асиму Аксою. У 1971 році йому вперше вдалося створити найбільші словники фразеологізмів та прислів’їв серед публікацій Турецького Лінгвістичного Товариства. Дана ідіома у словнику О. Аксою 1941 року була подана як “*Su küçüğün, sofrâ büyüğün*”, а у виданні 1971 року – “*Su küçüğün, sofrâ (söz) büyüğün*” (Tan, s. 67).

Здійснивши аналіз усього зібраного матеріалу (102 одиниці), ми виділили 12 семантичних груп (Тімкова, Федченко, 2023, с. 112).

З давніх давен для того, щоб вижити, потрібно було працювати. Людина лише завдяки труду та докладанню зусиль отримує певні блага. Зважаючи на те, що тюркські племена були кочовими, у них здебільшого було поширене полювання, коли вони почали оселятися – землеробство та скотарство. Згодом стала поширеною торгівля. Туреччина і до нині відома різноманіттям товарів та великими базарами. Зважаючи на це, група, до якої увійшло найбільше ідіом, називається “*Праця*”. Наприклад: *su nereden geliyor?* – купець – торгом, піп – горлом, а мужик – горбом; *suu görünce teyemmüm bozulur* – добре діло утіха, як ділові не поміха. Деякі фразеологічні одиниці мають негативний відтінок значення і описують процес, коли роботу виконують неналежним чином або хитрують: *suya götürüp susuz getirmek* – і риби наловить, і ніг не замочить; *suya salmak* – воду решетом носити; *sudan geçirmek* – пальці знати; *suya göstermek* – робити через пень колоду; *su koyuvermek* – до обіда аби

помняв свого діда, а після обіда знов за діда; *pişmiş aşı su katmak* – зірвати роботу, яка ось-ось буде закінчена; *suyu ısıtmak (veya kaynamak)* – бачити смаленого вовка; *ağustosta suya girse balta kesmez buz olur* – за все береться, та все не вдається; *suya çizgi çizmek, suya yazı yazmak* – старатися марно; *suyu yokuşa akıtmak* – висувати умови, які неможливі для виконання; *ekmek elden, su gölden* – жити за коштів інших; *üstüne bir bardak su içmek* – втратити надію на отримання роботи, відмовитися від неї; *suyu kesilmiş değirmene dönmek* – стати непрацевдатним.

Трапляються і ті, які відображають втручання до робочого процесу третіх осіб: *suyu getiren de bir, testiye kıran da* – на менших не знайдеш правди так, де діляться з старшими вони пополам; *su başından (bendinden) kesilir (bağlanır)* – мати людину, яка буде покривати та захищати перед іншими.

Частина ж розповідають про те, що будь-яка праця вимагає докладання зусиль: *taşına suyla değirmen dönmez* – млин не обертається транспортною водою; *akarsu çukurunu kendi kazar* – говорять про людину з амбіціями.

Деякі описують роботу у позитивному плані, наголошуючи на тому, що важливо обрати саме ту сферу, яка людині до душі: *akan su yosun tutmaz* – кажуть, коли хобі – це робота; *su yatağını bulur* – кожному – у справах його.

Інші мають нейтральний відтінок значення: *suyun başı* – так кажуть про людину, яка контролює певну роботу, керівник; *selden gelen suya gider* – легкий на гроші, коли гроші “легко” прийшли та “легко” пішли.

Людина не може існувати без соціуму, а соціум – без людини. Взаємодія відбувається кожного дня: спілкування, обмін інформацією та емоціями. Саме тому другу за кількістю групу склали усталені вирази, які відображають “Відносини між людьми”: *suya sabuna dükünmatak* – не міряй всіх на свій аршин; *suyuna gitmek* – у чужий монастир зі своїм уставом не ходять; *su küçüğün, söz (veya sofrası, veya yemek) büyüğünün* – берегти як зіницю ока, інше значення: коли старші говорять, діти мовчать; *su uyur, düşman uyumaz* – не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною; *su içene yılan bile dokunmaz* – лежачого не б'ють; *(bir yerin veya bir şeyin) suyu mi çıktı?* – коли людина одразу йде, нічого не пояснивши; *suyunun akıntısına gitmek* – плити за течією; *su akarken testiye doldurmalı (doldur)* – що маєш завтра зробити, то

зроби сьогодні, а що маєш з'їсти нині, то лиши на завтра; *su götürür yeri olmamak* – немає чим крити; *su içinde* – хоч ляж та й умри; *suya düşmek* – плани провалилися; *eşek sudan gelene kadar dövme* – гамселити; *suyu görmeden paçaları sıvamak* – надто рано перейматися чимось; *suyunca gitmek* – знайти підхід до когось; *acı acıyı keser su sancıyı* – клин клином вибивають; *arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar* – чекати, поки зроблять добру справу і водночас переживати, нервувати.

Деякі одиниці описують найближче оточення для людини – родину та друзів: *suunun suyu* – десята вода на киселі; *aralarından su sıztmamak* – водою не розлити.

Частина з проаналізованих сталих висловів відображають процес обговорення певної теми: *su bulanmayınca durulmaz* – пролити світло; *bin dereden su getirmek* – дурити голову; *(bir şeyin) suyu çıkmak* – шкода й мови; *suyu baştan (veya başından kesmek)* – лити воду.

У третю групу “Якості людини” об’єднали фразеологічні одиниці, які відображають характер та принципи індивідів: *suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork (sakin)* – у тихому болоті чорти водяться; *suyu havana koy, döv döv yine su* – горбатого і могила не виправить; *suyun yüzüne çıkmak* – вийти сухим із води; *suyna tirit* – неохайний; *su görmemiş, su yüzü görmemiş* – дуже брудний; *su katılmamış* – унікальний; *sululuk etmek* – бути несерйозним; *suyu kesilmiş değirmene dönmek* – бути непотрібним, стати непотрібним; *su testisi su yolunda kırılır* – кажуть, коли людина віддала життя за те, що вона робила; *suyna pirinç haşlanmaz* – той, кому неможна довіряти.

Зважаючи на те, що вода є невід’ємною частиною і ключовим фактором життя, четверта група має назву “Ідіоми, які мають безпосереднє відношення до води”. Наприклад: *su kesmek* – бути водянистим, соковитим; *suynu çekmek* – злити воду, спожити; *suynu almak* – злити воду; *suyu seli kalmamak* – википати (про воду); *su çekmek* – увібрати воду; *suda pişmiş* – зварений; *su almak* – пропускати воду; *su basmak* – затопити, опинитися під водою; *su etmek* – просочитися; *su yarmak* – протікати; *su gibi* – дуже мокрий; *su gibi olmak* – промокнути до нитки; *su gibi terlemek* – обливатися потом; *su dökünmek* – вмитися; *su içinde kalmak* – дуже

промокнути, дуже спітніти; *(bir şey) su sabun görmemek* – бути дуже брудним; *(içine ya da gönlüne) su serpilmek* – освіжити.

П'ята група має назву “Якості предметів”: *kar susuzluk kandırmaz* – реальні потреби задовольняються лише тим, що є дійсно необхідним; *su bulununca (görülünce) teyemmüm bozulur* – так кажуть, коли замість чогось вартісного вживається його аналог; *sudan ucuz* – копійка ціна; *sudan pahalı* – на вагу золота; *su götürmez* – несприятливий.

У турецькій мові функціонує велика кількість фразеологічних одиниць. До кожної ситуації турки можуть підібрати влучний вислів. Деякі вислови притаманні саме турецькій мові, вони і склали наступну групу “Культурні особливості”: *su gibi aziz ol* – кажуть як вдячність тим, хто приніс воду. У турецькій культурі вода асоціюється з чистотою, очищенням та чимось “світлим”. Як відомо, є обряд, який проводять з допомогою води, коли людина символічно очищає себе від негативу та поганих помислів. Він називається омовіння і є поширеним в ісламі. Зокрема, це відображають і ідіоми: *su dökmek* – порушувати обряд омовіння; *su iktiza etmek* – потребувати омовіння. Серед інших висловів: *ayağına sıcak su tu soğuk su tu dökelim* – фразу кажуть нечасному гостю.

У світі є два поняття, які завжди протиставляються – це добро і зло. Перше з них співвідноситься з чимось позитивним, світлим, прекрасним, воно вселяє віру та надію, а ось інше – темним, з тим, що порушує баланс і гармонію. Врешті-решт, добро завжди перемагає. Це відображають і фразеологічні одиниці у групі “Добро і зло”. Наприклад: *su aktığı yere (yine) akar* – добра шукай, а так само прийде; *suu bulandırmak* – каламутити воду.

Іншим філософським поняттям є час. Саме таку назву має наступна група. Усталені вислови відображають його швидкоплинність, мінливість та сталість: *su gibi akmak* – час біжить, інше значення – як за гріш маку; *sularında* – приблизно; *sade sudan zerde olmaz, bal kazana girmeyince, hazır akça tez tükenir arkasından gelmeyince* – все на світі – до пори до часу; *su gider kum kalır* – потрібно надавати перевагу сталим речам.

Важливою складовою життя суспільства є освіта. У Туреччині можемо спостерігати велику кількість університетів і шкіл, яка з кожним роком збільшується.

З цього можемо зробити висновок, що турецька нація надає великого значення навчанню та розвитку молоді. Ця тенденція простежується і в фразеологічних одиницях, які згрупували під назвою “Навчання”: *su gibi bilmek veya okumak* – знати на відмінно; *su gibi ezberlemek* – вивчити щось дуже добре; *sular seller gibi* – прочитати текст без помилок; *sudan cevap* – неточна, розмита відповідь.

Іншою важливою складовою життя кожної людини є її здоров’я, оскільки воно забезпечує гарне самопочуття, настрій та здатність до роботи. Найчастіше ним нехтують, проте, надто важливо про нього піклуватися і приділяти увагу. Частина з проаналізованих усталених виразів описує погане самопочуття та подібні процеси. Вони увійшли до групи “Здоров’я”: *su kapmak* – погіршитися про стан здоров’я, знову захворіти; *su gelmek* – відійшли води; *(bıçak, çakı) suyu kesiyor* – сліпий.

Здавна було закладено так, що людина має жити в гармонії з природою, поважати її закони та цінувати її дари. Інакше, людство потерпало від буревіїв, повеней, цунамі та інших стихійних лих. Зважаючи на це, наступна, одинадцята група, має назву “Навколишній світ”. До неї увійшли ідіоми, які описують процеси, що відбуваються у природі: *sular kararmak* – вечоріти; *su yürümek* – розпускатися по бруньки; *sulu sepken* – дощ зі снігом.

Останню групу під назвою “Інші” склали фразеологічні одиниці: *sudan çıkmış balığa dönmek* – не знати як діяти, дивуватися; *bir şey su gibi gitmek* – спускати гроші; *su yüzüne (veya üstüne) çıkmak* – впливати на чисту воду; *su yüzüne çıkmak* – виявитися.

Здійснивши семантичний аналіз турецьких ідіом та порівнявши їх з українськими відповідниками, виявили подібні одиниці: *suyunun akıntısına gitmek* – плити за течією; *aralarından su sızmatmak* – не розлий вода; *taşımaya suyla değirmen dönmez* – млин не обертається транспортною водою; *suyu bulandırmak* – каламутити воду; *su yüzüne (veya üstüne) çıkmak* – впливати на чисту воду.

Таким чином, групою, куди увійшло найбільше фразеологічних одиниць, є “Праця” (23 одиниці). Це можна пояснити тим, що робота – це важлива складова існування суспільства. Вона дає людству змогу отримати матеріальні блага, які є необхідними для життя, а також задовольнити їхні потреби. Найменшою по кількості

висловів виявилася група *“Добро і зло”* (2 одиниці). Це можна пояснити тим, що ці два явища є невід’ємною частиною соціуму і завжди присутні на життєвому шляху кожного. Порівнявши назви семантичних груп з обома компонентами, виявили подібні назви: *“Культурні особливості”* та *“Здоров’я”*. Відповідно до того, що фразеологічні одиниці передають спосіб мислення народу та його сприйняття світу, в кожне явище, зокрема вогонь і воду, вони закладають певні значення та символи, притаманні лише одній культурі, у нашому випадку – турецькій.

Рис. 2.2. Семантичні групи турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА

Висновки до Розділу 2

Вогонь і вода – це два явища без яких неможливе існування всього живого. Їх важливість прослідковується і через фразеологічні одиниці, які функціонують у сучасній турецькій мові. Проаналізувавши визначення поняття “вогонь”, можна виділити чотири основні пункти: 1. це явище, яке дає змогу готувати їжу та дає тепло; 2. осередок чогось; 3. певна група людей, яких об’єднує щось спільне: колеги, однодумці, сім’я; 4. у значенні “воїн”. Воду детермінують як речовину без кольору та запаху, яка має рідкий стан. Деякі усталені вирази з компонентом ВОДА виникли ще у 1600-1601 році і дійшли до наших днів видозмінені, деякі ж – залишилися існувати в тюркських мовах у незмінній формі.

Існує низка праць, темою яких є ідіоматичні вислови з вищевказаними компонентами. Серед них: А. Оксюз “*Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde “Su” unsurlu atasözlerinin gramer özellikleri*” (Грамматичні особливості прислів’їв з компонентом ВОДА в турецькій та азербайджанській мовах), К. Деніз “*Dil sosyolojisi açısından OCAK kavramı*” (Поняття “вогонь” з погляду мовної соціології), В. Тюрк “*Ocak sözü ve ailesi*” (Слово “вогонь” та його мовна сім’я). Можемо спостерігати подібні дослідження з перської (М. Стельмах компонент ВОДА), англійської (І. Запухляк компонент ВОДА), української (Н. Венжинович, А. Чаварга компонент ВОДА, Л. Лисенко компонент ВОГОНЬ) мов.

У результаті семантичного аналізу усталених висловів з компонентом ВОГОНЬ, було виділено 9 груп: 1. Сімейні відносини (16); 2. Ті, що описують різні ситуації, у тому числі і небезпечні (17); 3. Ті, що живаються у військовій сфері (19); 4. Характер людини та її емоційний стан (7); 5. Ті, що описують хвилювання та гнів (7); 6. Культурні особливості (5); 7. Ті, що мають безпосереднє відношення до вогню (15); 8. Ті, що описують температуру тіла людини (7); 9. Інші (8). Найчисельнішою групою є “Ті, що вживаються у військовій сфері” (19 одиниці) і більшою мірою описують побут яничар. Це можна пояснити тим, що з давніх давен впливовість будь-якої держави визначалася сильним військом і кількістю захоплених територій. У свій час армія Османської імперії була однією з найчисельніших та наймогутніших.

Найменшою за кількістю – “*Культурні особливості*” (5 одиниць), з чого можна зробити висновок, що вони описують ситуації, процеси та явища, характерні саме для турецької культури і передають її унікальність. Під час перекладу на іноземну мову їх відповідники знайти вкрай важко. Крім того, зустрічаються групи, де міститься однакова кількість фразеологічних одиниць: “*Ті, що описують хвилювання та гнів*” (7), “*Характер людини та її емоційний стан*” (7), “*Ті, що описують температуру тіла людини*” (7). Всі три групи є дотичними до емоційного стану індивіда та його здоров’я. Це свідчить про те, що позиція гуманізму досить поширена в турецькій культурі, оскільки ідіоми описують цінності людей, їх переживання та якості.

У результаті аналізу турецьких ідіом з компонентом ВОДА, їх було поділено на 12 семантичних груп: 1. Праця (24); 2. Відносини між людьми (22); 3. Якості людини (11); 4. Ідіоми, що мають безпосереднє відношення до води (17); 5. Якості предметів (5); 6. Культурні особливості (4); 7. Добро і зло (2); 8. Час (4); 9. Навчання (4); 10. Здоров’я (3); 11. Навколишній світ (3); 12. Інші (4). Групу “*Праця*” склало найбільше сталих висловів, при чому більшість з них описують лінощі під час робочого процесу або втручання в нього інших осіб. Це свідчить про те, що в турецькому менталітеті закладені поради та повчання щодо подолання лінощів і оптимізації роботи. “*Добро і зло*” – найменша з лексичних груп. Можна зробити висновок, що темі добра і зла нація не приділяє значної уваги.

Зокрема, можемо спостерігати групи, назви яких співпадають для обох компонентів: “*Культурні особливості*” та “*Здоров’я*”. З цього можемо зробити висновок, що останнє відіграє важливу роль в житті людини, оскільки це описують навіть ідіоми з різними компонентами.

Крім того, зустрічаються одиниці, які подібні у турецькій і українській мовах, серед них: *ateşle oynamak* – грати з вогнем; *ateş olmayan yerde duman çıkmaz* – немає диму без вогню; *yalaz yalaz yanmak* – варитися в своїх емоціях, кипіти; *suyunun akıntısına gitmek* – плити за течією; *aralarından su sızmatmak* – не розлий вода; *taşımaya suyla değirmen dönmez* – млин не обертається транспортною водою; *suyu bulandırmak* – каламутити воду; *su yüzüne (veya üstüne) çıkmak* – впливати на чисту воду. Це

свідчить про культурний обмін і взаємодію, які відбуваються між турецьким а українським народами вже тривалий час.

РОЗДІЛ 3

ТУРЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТАМИ ВОГОНЬ І ВОДА: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

3.1. Структура слів “вогонь” і “вода” у турецькій мові

За своєю структурою слова у турецькій граматичній традиції поділяються на прості (*basit*), складні або похідні (*türemiş*) та складені (*birleşik*). Простим називається слово, яке не містить у собі словотворчих афіксів. Проте, воно може набувати граматичних, наприклад, відмінка. Складні або похідні – це ті, до кореня яких додали словотвірний афікс і утворилося слово в іншому значенні. Складеними називаються лексеми, утворені з двох слів, які лексикалізувалися і набули сталої форми.

Слова *ocak*, *ateş*, *alev*, *alaz*, *yalaz*, *od* (вогонь) за структурою є простими. До них можуть додаватися афікси відмінків: найчастіше знахідного – *ocağı tütme* – топтати ряст; *ocağı yanmak* – є рід, буде і обід; *ateşini almak* – полегшити страждання; давального – *ocağına su dökmek* – вигубити з корінням і насінням; *ateşe vermek* – ніби на ножах; вихідного – *ateşten gömlek (oddan gömlek)* – впадати в тугу. При цьому, вищезазначені лексеми залишаються простими. За допомогою словотворчого афікса “*lık*” утворюється похідне слово *ateşlik* – багаття; *ocaklık* – балка. Серед складних слів можна навести, як приклад, *ocakeşeği* – кочерга, рогач (інструмент, який яким накладають дрова в піч).

Від слова *alev* можна утворити різні частини мови: іменник – *alevlik* – багаття, прикметник – *alevli* – рухливий, дієслово – *alevlenmek* – загорітися.

Отже, у більшості ідіом, які було проаналізовано, вжито прості слова *ocak*, *ateş*, *alev*, *alaz*, *yalaz*, *od* з доданими до них граматичними афіксами відмінків або афіксом присвійності третьої особи однини.

Слово *su* (вода) з погляду структури є простим. Воно може набувати різних граматичних афіксів, наприклад, відмінкових *suyu görünce teyemmüm bozulur* – добре діло утіха, як ділові не поміха (знахідний); *suya salmak* – воду решетом носити

(давальний); *sudan geçirmek* – пальці знати (вихідний); *suyunun akıntısına gitmek* – плити за течією (родовий), і все одно залишатися простим словом. Серед похідних слів, утворених від вищезазначеного кореня можна навести *susuzluk*, що у перекладі означає “спрага”: *kar susuzluk kandırmaz* – реальні потреби задовольняються лише тим, що є дійсно необхідним. Складені слова – *subasar* – гідрофор; *sugötürmez* – точний.

Від даного слова можна утворити різні частини мови, шляхом додавання словотвірних афіксів: прикметник – *sulu* – соковитий, дієслово – *sulamak* – поливати, *susamak* – хотіти пити.

Отже, у більшості проаналізованих фразеологічних одиницях фігурує саме просте слово “*su*” з доданими до нього афіксами відмінків.

3.2. Структурні особливості турецьких фразеологізмів з компонентом ВОГОНЬ

Проаналізувавши різні класифікації ідіом за структурним аспектом, найбільш вичерпним та повним вважаємо поділ висловів, запропонований турецьким дослідником А. Оксюзом. Вчений згрупував їх наступним чином:

1. ідіоми, де компонент використовується в називному відмінку;
2. ідіоми, де компонент використовується в родовому відмінку;
3. ідіоми, де компоненти використовується в давальному відмінку;
4. ідіоми, де компонент використовується в у знахідному відмінку;
5. ідіоми, де компонент використовується в місцевому відмінку;
6. ідіоми, де компонент використовується в вихідному відмінку.

Крім того, вчений виділив наступні чотири групи:

1. ідіоми, де компонент вживається у складі одноафіксного ізафету;
2. ідіоми, де компонент вживається у складі двоафіксного ізафету;
3. ідіоми, де компонент вживається у словосполученні типу “прикметник+іменник”;
4. ідіоми, де компонент функціонує як різні члени речення;

- 4.1. виконує функцію підмета;
- 4.2. виконує функцію присудка;
- 4.3. виконує функцію прямого додатка;
- 4.4. виконує функцію обставини;
- 4.5. виконує функцію непрямого додатка (Öksüz, 2014, s. 14-25).

Дослідниця Ю. Бевз на матеріалі української та англійської мов виділила структурні моделі усталених висловів з компонентом ІРРЕАЛЬНА ІСТОТА. У результаті проведеного дослідження було виділено моделі, куди увійшло найбільше ідіом. Найпоширенішими в українській мові стали “іменник + дієслово” (18 одиниць) та “прикметник + іменник” (13 одиниць), в англійській – “прикметник + іменник” (5 одиниць), “дієслово + артикль + іменник” (3 одиниці), “артикль + іменник + іменник” (3 одиниці), “артикль + іменник + прийменник + іменник” (3 одиниці) (Бевз, 2022, с. 165).

Проаналізувавши зібраний матеріал, фразеологічні одиниці з компонентом ВОГОНЬ було поділено на наступні структурні моделі: **“іменник + дієслово”**: *ateş almak* – вийти з себе; *ateş püskürmek* – враг його бери; *ateş saçmak* – не з тої ноги встав; *alev almak* – немов на голках; *ateşe vermek* – ніби на ножах; *ateş açmak* – відкрити вогонь; *ateş kesmek* – вистрілити; *ateş etmek* – вистрілити; *ateşe tutmak* – зазнати обстрілу; *ateş yağdırmak* – стріляти залпом; *ateş çıkmak* – загорітися, виникнути (про пожежу); *ateşe tutmak* – розігріти; *ocak açmak* – підготовка лунки для посадки розсади; *ateşe vermek* – підпалити; *oda yakmak* – підпалити; *ateşe vurmak* – поставити їжу на вогонь; *ateşi uyandırmak* – розгоратися; *ocak bastırmak* – прикрутити котла; *ateşine yанmak* – бути политим брудом; *ateşini almak* – полегшити біль (страждання); *ocağına düşmek* – вимушено потребувати чиєїсь допомоги; *ocağı sönmek* – бути стертим у порох; *od vermek* – отруїти; *ocağını yeşermek* – наш рід добрий на плід; *ocağın yansın (veya sönsün veya yıkılsın)* – прокльон: нехай у тебе не залишиться сім’ї; *ocağı tütmeк* – топтати ряст; *ocağı uyarmak* – віновити традиції; *ocağı yанmak* – є рід, буде і обід; *ocak yıkmak* – зім’яти на табаку; *ateş kesilmek* – як дзига; *ateşi çıkmak* – піднятися (про температуру); *ateşi düşmek* – впасти (про температуру); *ateşini almak* – збити температуру, поміряти температуру; *ocağı batmak* – вимирати (про рід). Модель

“**іменник + іменник + дієслово**”: *ateşi başına vurmak* – кидати громи; *ateş bacayı (veya saçağı) sarmak* – сісти маком; *alev bacayı (veya saçağı) sarmak* – попасти на слизьке; *osağına su dökmek* – вигубити з корінням і насінням; *osağına incir (veya dari) dikmek (veya ekmek)* – стерти з лица землі; *od ocak olmak* – мати дім; *yalaz yalaz yanmak* – варитися в своїх емоціях, кипіти. Модель “**іменник + післяйменник-частка + дієслово**”: *ateş gibi kesilmek* – нехай воно ясним вогнем горить; *ateşle oynamak* – грати з вогнем; *alev gibi parlamak* – сяяти, світитися від радості; *ateş gibi yanmak* – мати жар. Модель “**іменник + післяйменник-ім’я + дієслово**”: *ateşler içinde yanmak* – мати жар. Модель “**іменник + іменник**”: *ateşten gömlek* – впадати в тугу; *yaylım ateşi* – канонада; *Rum ateşi* – грецький вогонь; *Ocak ağası* – головнокомандувач війська яничарів; *Ocak betümalcisi* – службовець, який входив до війська яничарів, продавав речі померлих яничар і роздавав гроші війську; *Ocak bezirganı* – службовець, який займався фінансовими справами яничарів, покупкою речей, організацією церемоній; *ocak erkanı* – ті, хто брали участь у засіданні ради Дивану під головуванням командира; *ocak halkı* – яничари; *Ocak katibi* – людина, яка вела канцелярію у яничарів; *aseti ocağı* – навчальний заклад, створений для підготовки людей, які стояли на воротах (на стражі) у казармах яничарів; *asker ocağı* – місця, де солдати-яничарі виконували службу: казарми, військові табори; *Bostancı ocağı* – підрозділ військової організації, куди входили яничари, які слідкували на безпекою османських палаців і міст; *ocak sanatı* – батько не той, що породив, а той, що спорядив; *baba ocağı* – все, що залишилося від батька, дідуся у спадок: майно, земля; *Humbara Ocağı* – клас війська, який використовував залізні ручні гранати; *Yeniçeri Ocağı* – військова організація, куди входили яничари; *ocak boşaltıcısı* – знаряддя, за допомогою якого забирають вугілля з печі (совок); *ocak kaşı* – решітка (сітка, на яку ставлять посуд на плиті); *ocak siperi* – заслонка; *parti ocağı* – команда-штат певної партії; *sağlık ocağı* – медичний заклад у районі, області; *ocak takımı, ocak taşı* – інструмент, що використовується для чистки труб в камінах, прибирання вугілля, розпалу вогню; *findık ateşi* – вугілля для кальяну; *saman alevi* – і оком не моргнути; *ateş gecesini* – у християн (католиків) церковне свято Іоанна Хрестителя, яке проходить 24 червня; *ocak anası* – жінка-покровитель вогню; *aş ocağı* – місце, де готують і

роздають їжу нужденним; *çay ocağı* – місце, де готують і роздають чай, заклад, де подають чай; *kahve ocağı* – місце, де готують і роздають каву, заклад, де подають каву; *ocak sehrası* – штатив; *ateş pahası* – дуже дорогий; *ateş parçası* – бешкетник; *ocak busak* – куток, закуток; *od ocak* – матеріальне багатство; *alev alev* – підвищена температура тіла; *alaz alaz* – підвищена температура тіла. Словосполучення моделі “іменник + іменник” у турецькій мові має назву ізафет. Ідіоми з компонентом ВОГОНЬ, які належать до вищезазначеної моделі, структурно являють собою одноафіксний (відносний) ізафет. Зокрема, слова *ocak*, *ateş*, *alev*, *yalaz*, *alaz*, *od* виступають, як першим членом ізафету, так і другим. Існують моделі, структуру яких становить самостійне **повноцінне слово**: *osakeşegi* – кочерга (інструмент, який яким накладають дрова в піч); *osakaui* – захворювання у великої рогатої худоби, викликане паразитами і вбиває тварину; *ateş* – вогонь (команда). Модель “**прикметник + іменник**”: *çiplak alev* – вогонь, який використовується для того, щоб нагріти посудину або горючу речовину; *kör ocak* – бездітна сім’я. Модель “**іменник + дієприкметник + іменник + дієслово**”: *ateş düştüğü yeri yakar* – як глухий з німим (інший, хто не пережив горя, не зрозуміє почуттів того, хто пережив); *od düştüğü yeri yakar* – як глухий з німим. Модель “**іменник + дієслово + післяйменник-частка + іменник + дієслово**”: *ateş demek ile ağız yanmaz* – кожна собака гавка, але не кожна кусається. Модель “**іменник + післяйменник-частка + прикметник + неозначений артикль + іменник + дієслово**”: *ateşle barut bir yerde durmaz* – потрапити в тенета. Модель “**іменник + дієприкметник + іменник + іменник + дієслово**”: *ateş olmayan yerde duman çıkmaz* – немає диму без вогню. Модель “**іменник + дієслово + прикметник + післяйменник-частка + іменник + дієслово**”: *ateş olsa cimri kadar yer yakar* – не з заячого пуху. Модель “**іменник + дієслово + запитальна частка + дієслово**”: *ateş almaya mı geldin?* – і чаю не попити. Модель “**іменник + дієслово + іменник + дієслово**”: *ateşe vursa duman vermez* – скупий складає, а щедрий споживає. Модель “**іменник + післяйменник-частка**”: *ateş gibi* – голова на плечах. Модель “**займенник + іменник + дієслово**”: *(birine) ateş basmak* – почервоніти. Модель “**іменник + прикметник + дієслово**”: *ocağı kör kalmak* – перевестися (про рід). Модель “**іменник + дієслово + іменник + дієслово + дієслово + іменник**”: *od getir*

osağın, dolan gel bucağın – добре тому, хто в своєму домі. Модель “іменник + предикативне ім’я + іменник + предикативне ім’я”: *od yok ocağın* – так кажуть про того, у кого немає дому.

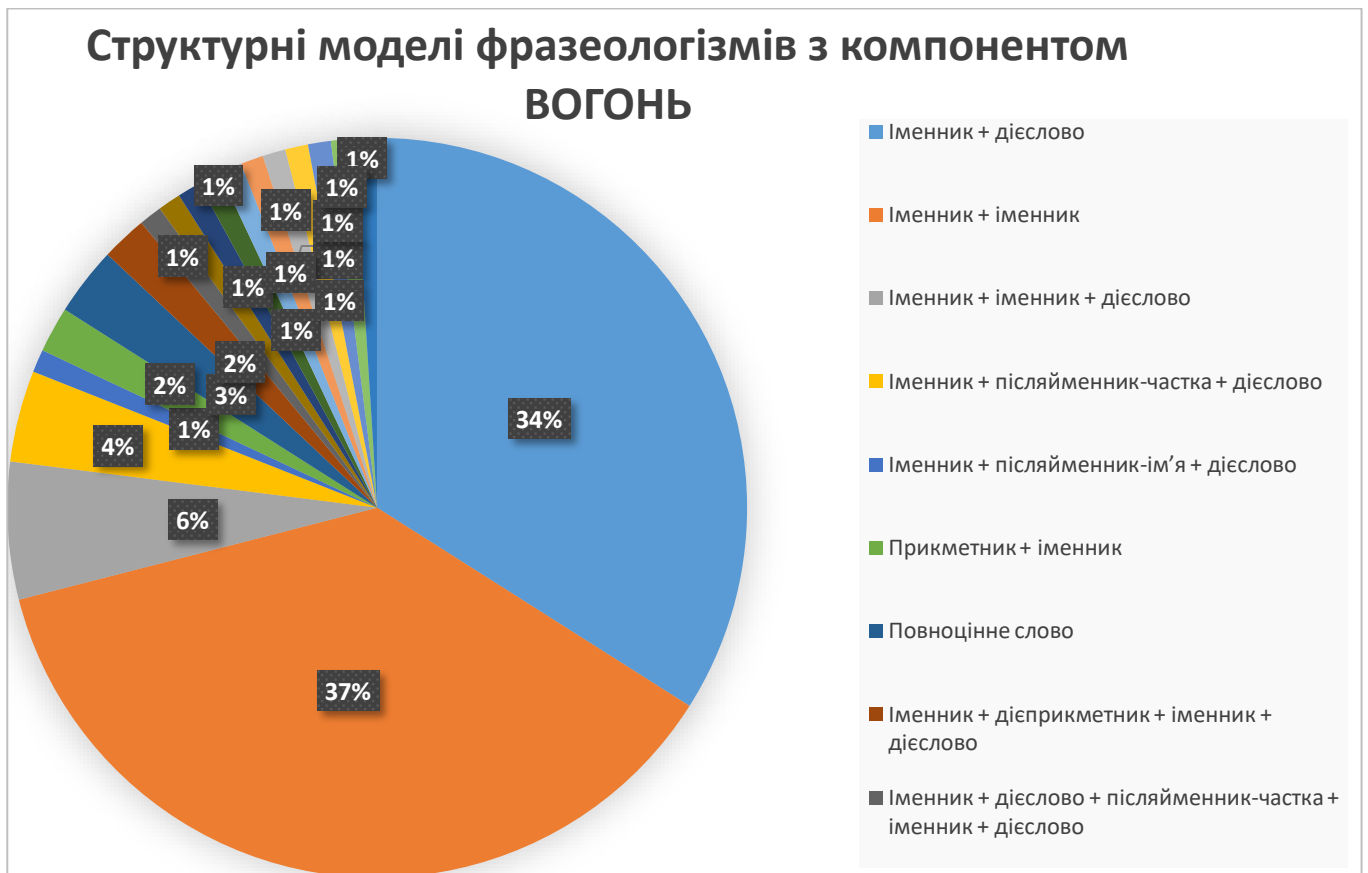

Рис. 3.1. Структурні моделі фразеологізмів з компонентом ВОГОНЬ

Отже, здійснивши структурний поділ фразеологічних одиниць з компонентом ВОГОНЬ, сформували 19 моделей. Найчисельнішими з них є “іменник + дієслово” (34 одиниці) та “іменник + іменник” (37 одиниць), які функціонують у формі одноафіксного (відносного) ізафету.

Крім того, беручи до уваги структурний поділ дослідника А. Оксюза, ідіоми з вищезазначеним компонентом було згруповано за відмінками. У більшості з них слова “*ocak, ateş, alev, yalaz, alaz, od*” вживаються у **називному відмінку**: *ateş gibi kesilmek* – нехай воно ясным вогнем горить; *ateş* – вогонь (команда); *ateş etmek* – вистрілити; *ateş çıkmak* – загорітися, виникнути (про пожежу); *çıplak alev* – вогонь, який використовується для того, щоб нагріти посудину або горючу речовину; *ocakeşeği* – кочерга (інструмент, який яким накладають дрова в піч); *ateş düştüğü yeri*

yakar, od düştüğü yeri yakar – як глухий з німим; *ateş olmayan yerde duman çıkmaz* – немає диму без вогню; *ateş olsa cimri kadar yer yakar* – не з заячого пуху; *ateş gibi* – голова на плечах; *ateş kesilmek* – як дзига; *osağı yanmak* – є рід, буде і обід; *alev gibi parlamak* – сяяти, світитися від радості; *(birine) ateş basmak* – почервоніти; *yalaz yalaz yanmak* – варитися в своїх емоціях, кипіти; *alev alev* – підвищена температура тіла; *alaz alaz* – підвищена температура тіла; *ocak yıkmak* – зім'яти на табаку; *ocak sanatı* – батько не той, що породив, а той, що спорядив; *kör ocak* – бездітна сім'я; *od yok ocak yok* – так кажуть про того, у кого немає дому; *od ocak olmak* – мати дім; *ocak açmak* – підготовка лунки для посадки розсади; *ocakaу* – захворювання у великої рогатої худоби, викликане паразитами і вбиває тварину; *ocak bucak* – куток, закуток; *od ocak* – матеріальне багатство; *ateşler içinde yanmak* – надто захоплюватися чимось; *alev basayı (veya saçağı) sarmak* – попасти на слизьке.

Деякі тюркологи, зокрема С. Сорокін, виділяють **неоформлений родовий відмінок**. Він не має формально вираженого афікса. Неоформлений родовий відмінок має лише одну синтаксичну функцію, а саме – у конструкції відносного (одноафіксного) ізафету: *Ocak ağası* – головнокомандувач війська яничарів; *Ocak betümalcisi* – службовець, який входив до війська яничарів, продавав речі померлих яничар і роздавав гроші війську; *Ocak bezirganı* – службовець, який займався фінансовими справами яничарів, покупкою речей, організацією церемоній; *ocak erkanı* – ті, хто брали участь у засіданні ради Дивану під головуванням командира; *ocak halkı* – яничари; *Ocak katibi* – людина, яка вела канцелярію у яничарів; *ocak boşaltıcısı* – знаряддя, за допомогою якого забирають вугілля з печі (совок); *ocak kaşı* – решітка (сітка, на яку ставлять посуд на плиті); *ocak siperi* – заслонка; *ocak takımı, ocak taşı* – інструмент, що використовується для чистки труб в камінах, прибирання вугілля, розпалу вогню; *ateş parçası* – бешкетник; *ateş gecesi* – у християн (католиків) церковне свято Іоанна Хрестителя, яке проходить 24 червня; *ocak anası* – жінка-покровитель вогню; *ateş pahası* – дуже дорогий; *ocak sehпасı* – штатив.

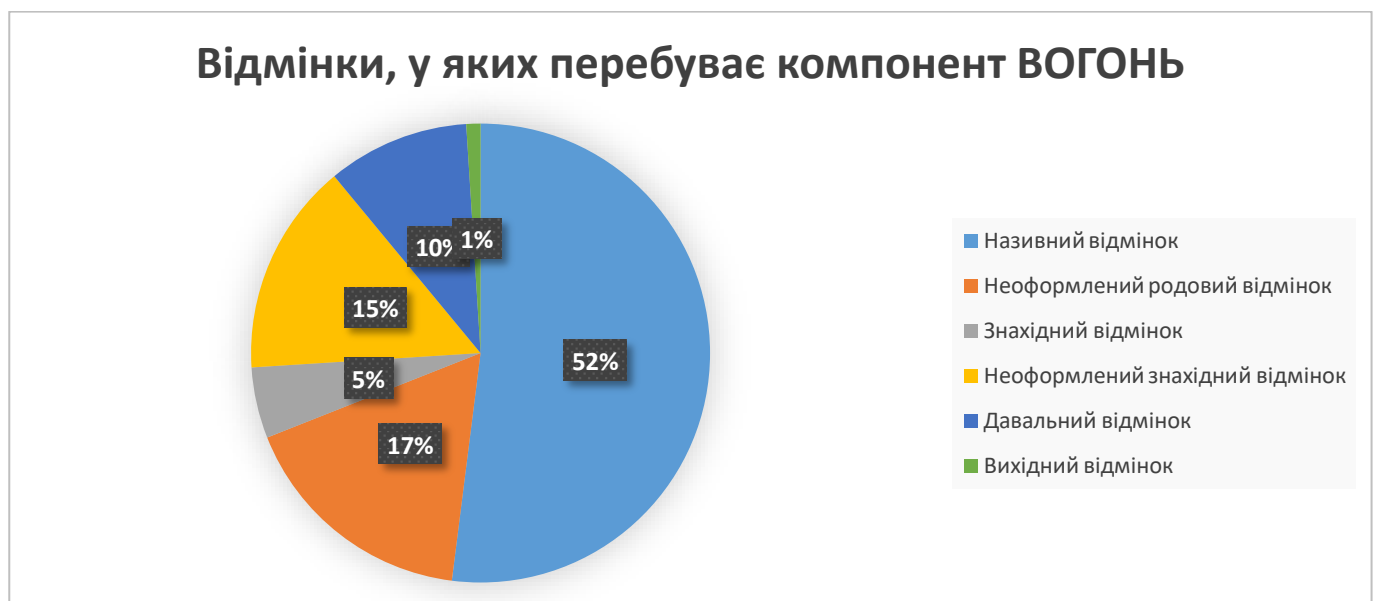
Давальному відмінку: *ateşe vermek* – ніби на ножах *ateşe tutmak* – зазнати обстрілу; *ateşe vurtmak* – поставити на їжу вогонь; *ateşine yanmak* – бути политим брудом; *osağına düşmek* – вимушено потребувати чиеїсь допомоги; *ateşe vursa duman*

vermez – скупий складає, а щедрий споживає; *osağına incir (veya dari) dikmek (veya ekmek)* – стерти з лица землі; *osağına su dökmek* – вигубити з корінням і насінням; *od getir ocağına, dolan gel bucağına* – добре тому, хто в своєму дому.

Знахідному відмінку: *ateşi uyandırmak* – розгоратися; *ateşini almak* – полегшити біль, страждання; *osağı tütme* – топтати ряст; *osağı uyarmak* – відновити традиції. У турецькій мові слова можуть передувати у **неоформленому знахідному відмінку**. У такому разі закінчення, виражене граматичним показником не додається. Наприклад: *ateş saçmak* – не з тої ноги встав; *alev almak* – немов на голках; *alev almak* – немов на голках; *ateş püskürtmek* – враг його бери; *ateş açmak* – відкрити вогонь; *ateş kesmek* – вистрілити; *ateş yağdırmak* – стріляти залпом; *od yakmak* – підпалити; *osak bastırmak* – прикрити котла; *ateş demekle ağız yanmaz* – кожна собака гавка, але не кожна кусається; *od vermek* – отруїти; *od getir ocağına, dolan gel bucağına* – добре тому, хто в своєму дому; *osak açmak* – підготовка лунки для посадки розсади; *ateş almaya mı geldin?* – і чаю не попоти.

Вихідному відмінку: *ateşten gömlek* – впадати в тугу. Фразеологічних одиниць, до яких додано родовий відмінок, немає.

Отже, ідіоми з компонентом ВОГОНЬ здебільшого функціонують у називному відмінку. Серед інших – неоформлений родовий, давальний, знахідний, неоформлений знахідний, вихідний. Ідіом, які вживаються у родовому та місцевому відмінках немає. Рис. 3.2. Відмінки, у яких перебуває компонент ВОГОНЬ

3.3. Структурні особливості турецьких фразеологізмів з компонентом ВОДА

Здійснивши аналіз фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА, їх було поділено на наступні моделі. **“Іменник + дієслово”**: *su dökmek* – порушувати обряд омовіння: символічне очищення а допомогою води в ісламі; *suyuна gitmek* – у чужий монастир зі своїм уставом не ходять; *suya düşmek* – плани провалилися; *su koyuvermek* – до обіда аби помняв свого діда, а після обіда знов за діда; *suyu ısıtmak (veya kaunamak)* – бачити смаленого вовка; *sudan geçirmek* – пальці знати; *suya salmak* – воду решетом носити; *su kesmek* – ставати водянистим; *suyunu çekmek* – злити воду, спожити; *suyunu almak* – злити воду; *su almak* – пропускати воду; *su çekmek* – увібрати воду; *su basmak* – затопити, опинитися під водою; *su etmek* – просочитися; *su uarmak* – протікати; *su dökünmek* – вмитися; *suyu bulandırmak* – каламутити воду; *su kapmak* – погіршитися про стан здоров’я, знову захворіти; *su gelmek* – відійшли води; *sular kararmak* – вечоріти; *su yürümek* – розпускатися по бруньки; *sululuk etmek* – бути несерйозним; *suya göstermek* – робити через пень колоду. **“Іменник + іменник”**: *sudan cevap* – неточна, розмита відповідь; *suyunun suyu* – 10-та вода на киселі; *sudan ucuz* – копійка ціна; *sudan pahalı* – на вагу золота; *suyuна tirit* – неохайний; *suyun başı* – так кажуть про людину, яка контролює певну роботу (керівник). **“Іменник + іменник + дієслово”**: *su iktiza etmek* – потребувати омовіння; *suya sabuna düşünmek* – не міряй всіх на свій аршин; *suyu baştan (veya başından) kesmek* – лити воду; *su başından (bendinden) kesilir (bağlanır)* – мати людину, яка буде покривати та захищати перед іншими; *su yatağını bulur* – кожному – у справах його; *aralarından su sızmatmak* – водою не розлити; *suyunun akıntısına gitmek* – плити за течією; *suya çizgi çizmek* – старатися марно; *suya yazı yazmak* – старатися марно; *su yüzüne (veya üstüne) çıkmak* – впливати на чисту воду; *(bıçak, çakı) suyu kesiyor* – сліпий; *suyun yüzüne çıkmak* – вийти сухим із води; *kar susuzluk kandırmaz* – реальні потреби задовольняються лише тим, що є дійсно необхідним; *suyu yokuşa akıtmak* – висувати умови, які неможливі для виконання; *suyu seli kalmamak* – википати (про воду); *(içine ya da gönlüne) su serpilme* – освіжити; *suyuна pirinç haşlanmaz* – той, кому неможна

довіряти. **“Іменник + іменник + іменник + іменник”**: *su küçüğün, söz (veya sofrası, veyâ yetek) büyüğünün* – берегти як зіницю ока, коли старші говорять, діти мовчать; *ekmek elden, su gölden* – жити за кошт інших. **“Числівник + іменник + іменник + дієслово”**: *bin dereden su getirmek* – дурити голову, переконати когось. **“Іменник + дієслово + іменник + дієслово”**: *su akarken testiği doldurmalı (doldur)* – що маєш завтра зробити, то зроби сьогодні, а що маєш з’їсти нині, то лиши на завтра; *su gider kum kalır* – потрібно надавати перевагу сталим речам; *su uyur, düşman uyumaz* – не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною. **“Іменник + іменник + післяйменник-частка + іменник + дієслово”**: *taşına suyla değirmen dönmez* – млин не обертається транспортною водою. **“Іменник + післяйменник-частка + дієслово”**: *su gibi bilmek (veya okumak)* – знати на відмінно; *su gibi ezberlemek* – вивчити щось дуже добре; *su gibi olmak* – промокнути до нитки; *su gibi terlemek* – обливатися потом; *su gibi akmak* – час біжить, як за гріш маку. **“Іменник + дієприкметник”**: *su götürmez* – несприятливий; *su görmemiş* – дуже брудний; *su katılmamış* – унікальний; *suda pişmiş* – зварений. **“Іменник + післяйменник-частка + прикметник + дієслово”**: *su gibi aziz ol* – кажуть як вдячність тим, хто приніс воду. **“Іменник + прикметник + іменник + запитальна частка + прикметник + іменник + запитальна частка + дієслово”**: *ayağına sıcak su mu soğuk su mu dökelim* – фразу кажуть нечасному гостю. **“Іменник + дієслово + іменник + прислівник + дієслово”**: *su içene yılan bile dokunmaz* – лежачого не б’ють. **“Неозначений артикль + займенник + іменник + дієслово”**: *(bir şeyin) suyu çıkmak* – шкода й мови. **“Неозначений артикль + іменник + іменник + запитальна частка + дієслово”**: *(bir yerin veya bir şeyin) suyu mu çıktı?* – коли людина одразу йде, нічого не пояснивши. **“Іменник + дієприслівник + дієслово”**: *su bulanmayaınca durulmaz* – пролити світло. **“Іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”**: *su götürür yeri olmamak* – немає чим крити. **“Іменник + післяйменник-ім’я”**: *su içinde* – хоч ляж та й умри. **“Іменник + іменник + дієслово + післяйменник-частка + дієслово”**: *eşek sudan gelene kadar dövmek* – гамселити. **“Іменник + дієприслівник + іменник + дієслово”**: *suyu görmeden raçaları sıvamak* – надто рано перейматися чимось; *suyu görünce teyemmüm bozulur* – добре діло утіха, як ділові не поміха. **“Прислівник + дієслово”**: *suyunca gitmek* – знайти підхід.

“Іменник + іменник + дієслово + іменник + дієслово”: *acı acıyı keser su sancıyı* – клин клином вибивають. “Іменник + іменник + дієслово + післяйменник-частка + іменник + іменник + дієслово”: *arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar* – чекати, поки зроблять добру справу і водночас переживати, нервувати. “Іменник + іменник + дієслово + іменник + дієслово + іменник + дієслово”: *ağustosta suya girse balta kesmez buz olur* – за все береться, та все не вдається. “Іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”: *suyu kesilmiş değirmene dönmek* – стати непрацездатним, бути непотрібним, стати непотрібним. “Іменник + питальний займенник + дієслово”: *su nereden geliyor?* – купець – торгом, піп – горлом, а мужик – горбом. “Іменник + субстантивований дієприкметник + єднальна частка + неозначений артикль + іменник + субстантивований дієприкметник + єднальна частка”: *suyu getiren de bir, testiye kıran da* – на менших не знайдеш правди так, де діляться з старшими вони пополам. “Дієприкметник + іменник + іменник + дієслово”: *pişmiş aşa su katmak* – зірвати роботу, ось-ось буде закінчена. “Іменник + дієприслівник + іменник + дієслово”: *suya götürüp susuz getirmek* – і риби наловить, і ніг не замочить. “Іменник + іменник + займенник + дієслово”: *akarsu çukurunu kendi kazar* – говорять про людину з амбіціями. “Дієприкметник + іменник + іменник + дієслово”: *akan su yosun tutmaz* – кажуть, коли хобі – це робота. “Іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”: *selden gelen suya gider* – легкий на гроші (коли гроші “легко” прийшли та “легко” пішли). “Іменник + неозначений артикль + іменник + іменник + дієслово”: *üstüne bir bardak su içmek* – втратити надію на отримання роботи, відмовитися від неї. “Іменник + іменник + післяйменник-частка”: *sular seller gibi* – прочитати текст без помилок. “Іменник + післяйменник-частка”: *su gibi* – дуже мокрий. “Іменник + післяйменник-ім’я + дієслово”: *su içinde kalmak* – дуже промокнути, дуже спітніти. “Неозначений артикль + іменник + іменник + іменник + дієслово”: *(bir şey) su sabun görmemek* – бути дуже брудним. “Іменник + іменник + дієприкметник”: *su yüzü görmemiş* – дуже брудний. “Іменник + іменник + дієслово + дієслово + дієслово + прислівник + іменник”: *suyu havana koy, döv döv yine su* – горбатого і могила не виправить. “Іменник + прикметник + іменник + іменник + іменник + іменник + дієслово”:

suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork (sakin) – у тихому болоті чорти водяться. **“Іменник + іменник + іменник + іменник + дієслово”**: *su testisi su yolunda kırılır* – кажуть, коли людина віддала життя за те, що вона робила. **“Іменник + дієприкметник + іменник + прислівник + дієслово”**: *su aktığı yere (yine) akar* – добра шукай, а так само прийде. Ідіоми, які мають структуру **повноцінного слова**: *sularında* – приблизно. **“Прикметник + іменник + іменник + дієслово + іменник + іменник + дієприслівник + прикметник + прикметник + іменник + дієслово + іменник + дієприслівник”**: *sade sudan zerde olmaz, bal kazana girmeyince, hazır akça tez tükenir arkasından gelmeyince* – все на світі – до пори до часу. **“Прикметник + іменник”**: *sulu sepken* – дощ зі снігом. **“Іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”**: *sudan çıkmış balığa dönmek* – не знати як діяти. **“Неозначений артикль + іменник + іменник + післяйменник-частка + дієслово”**: *bir şey su gibi gitmek* – дуже багато витратити чогось (спускати гроші).

Порівнюючи моделі фразеологічних одиниць в з компонентами **ВОГОНЬ** і **ВОДА**, було виявлено однакові структурні моделі: **“іменник + дієслово”**, яка є найчисельнішою для обох компонентів, **“іменник + іменник”**, де фразеологізми з компонентом **ВОГОНЬ** поєднуються здебільшого в одноафіксний ізафет, а ідіоми з компонентом **ВОДА** – за допомогою відмінків, **“іменник + іменник + дієслово”**, **“прикметник + іменник”**, ідіоми, що мають структуру повноцінного слова.

Отже, здійснивши структурний аналіз сталих висловів з компонентом **ВОДА** (46 моделей), встановили, що модель **“іменник + дієслово”** зустрічається найчастіше. Словосполучення типу **“іменник + іменник”** здебільшого поєднані за допомогою відмінків.

Рис. 3.3. Структурні моделі фразеологізмів з компонентом ВОДА

Відповідно до структурної класифікації турецького лінгвіста А. Оксюза фразеологізми з вищезазначеним компонентом було згруповано за відмінками. Найбільшу групу склали ті, компонент в яких вживається у **називному відмінку**. Наприклад: *su gibi aziz ol* – кажуть як вдячність тим, хто приніс воду; *su iktiza etmek* – потребувати омовіння; *su küçüğün, söz (veya sofrası, veya yemek) büyüğünün* – берегти як зіницю ока, коли старші говорять, діти мовчать; *su uyur, düşman uyanmaz* – не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною; *su akarken testi doldürmeli (doldür)* – що маєш завтра зробити, то зроби сьогодні, а що маєш з'їсти нині, то лиши на завтра; *su bulanmayınca durulmaz* – пролити світло; *acı acıyı keser su sancıyı* – клин клином вибивають; *aralarından su sızılmamak* – водою не розлити; *arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar* – чекати, поки зроблять добру справу і водночас переживати, нервувати; *su nereden geliyor?* – купець – торгом, піп – горлом, а мужик – горбом; *ekmek elden, su gölden* – жити за кошт інших; *su yatağını bulur* – кожному – у справах його; *akarsu çukurunu kendi kazar* – говорять про людину з амбіціями (самому себе

зробити); *akan su yosun tutmaz* – кажуть, коли хобі – це робота; *su gibi bilmek veya okumak* – знати на відмінно; *su gibi ezberlemek* – вивчити щось дуже добре; *su etmek* – просочитися; *su gibi* – дуже мокрий; *su gibi olmak* – промокнути до нитки; *su gibi terlemek* – обливатися потом; *su dökünmek* – вмитися; *su katılmamış* – унікальний; *su bulununca (görülünce) teyemmüm bozulur* – так кажуть, коли замість чогось вартісного вживається його аналог; *su aktığı yere (yine) akar* – добра шукай, а так само прийде; *su gelmek* – відійшли води; *su gibi akmak* – час біжить, як за гріш маку; *su gider kum kalır* – потрібно надавати перевагу сталим речам; *su yürümek* – розпускатися по бруньки; *bir şey su gibi gitmek* – дуже багато витратити чогось (спускати гроші).

Родовий відмінок: *suyunun suyu* – 10-та вода на киселі; *suyunun akıntısına gitmek* – плити за течією; *suyun başı* – так кажуть про людину, яка контролює певну роботу (керівник); *suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork (sakın)* – у тихому болоті чорти водяться; *suyun yüzüne çıkmak* – вийти сухим із води.

Неоформлений родовий відмінок: *su içinde* – хоч ляж та й умри; *su içinde kalmak* – дуже промокнути, дуже спітніти; *su yüzü görmemiş* – дуже брудний; *su testisi su yolunda kırılır* – кажуть, коли людина віддала життя за те, що вона робила; *su yüzüne (veya üstüne) çıkmak* – впливати на чисту воду.

Знахідний відмінок: *suyu baştan (veya başından kesmek)* – лити воду; *suyu görmeden raçaları sıvamak* – надто рано перейматися чимось; *suyu ısınmak (veya kaunamak)* – бачити смаленого вовка; *suyu görünce teyemmüm bozulur* – добре діло утіха, як ділові не поміха; *suyu getiren de bir, testiye kıran da* – на менших не знайдеш правди так, де діляться з старшими вони пополам; *suyu yokuşa akıtmak* – висувати умови, які неможливі для виконання; *suyunu çekmek* – злити воду, спожити; *suyunu almak* – злити воду; *suyu havana koy, döv döv yine su* – горбатого і могила не виправить; *suyu bulandırmak* – каламутити воду; *(bıçak, çakı) suyu kesiyor* – сліпий.

Неоформлений знахідний відмінок: *su dökmek* – порушувати обряд омовіння; *ayağına sıcak su tu soğuk su tu dökelim* – фразу кажуть нечасному гостю; *su içene yılan bile dokunmaz* – лежачого не б'ють; *su götürür yeri olmamak* – немає чим крити; *bin dereden su getirmek* – обдурити або переконати когось; *su koyuvermek* – до обіда аби помняв свого діда, а після обіда знов за діда; *pişmiş aşa su katmak* – зірвати роботу,

ось-ось буде закінчена; *üstüne bir bardak su içmek* – втратити надію на отримання роботи, відмовитися від неї; *su çekmek* – увібрати воду; *su almak* – пропускати воду; *su basmak* – затопити, опинитися під водою; *su yarmak* – протікати; *su kapmak* – погіршитися про стан здоров'я, знову захворіти; *su götürmez* – несприятливий; *su görmemiş* – дуже брудний; *(içine ya da gönlüne) su serpilmek* – освіжити; *(bir şey) su sabun görmemek* – бути дуже брудним.

Давальний відмінок: *suya sabuna dukunmamak* – не міряй всіх на свій аршин; *suyuna gitmek* – у чужий монастир зі своїм уставом не ходять; *suya düşmek* – плани провалилися; *ağustosta suya girse balta kesmez buz olur* – за все береться, та все не вдається; *suya salmak* – воду решетом носити; *suya götürüp susuz getirmek* – і риби наловить, і ніг не замочить; *selden gelen suya gider* – легкий на гроші (коли гроші “легко” прийшли та “легко” пішли); *suyuna tirit* – неохайний; *suyuna pirinç haşlanmaz* – той, кому неможна довіряти.

Місцевий відмінок: *suda pişmiş* – зварений; *sularında* – приблизно.

Вихідний відмінок: *eşek sudan gelene kadar dövmek* – гамселити; *sudan geçirmek* – пальці знати; *sudan cevap* – неточна, розмита відповідь; *sudan ucuz* – копійка ціна; *sudan pahalı* – на вагу золота; *sade sudan zerde olmaz, bal kazana girmeyince, hazır akça tez tükenir arkasından gelmeyince* – все на світі – до пори до часу; *sudan çıkmış balığa dönme* – не знати як діяти, дивуватися.

Отже, найчисельнішою групою є та, компоненти якої вживаються у називному відмінку. Найменшою за кількістю – з місцевим відмінком. Серед інших – родовий, неоформлений родовий, знахідний, неоформлений знахідний, давальний, вихідний. Крім того, група, в якій до компонентів ВОГОНЬ і ВОДА доданий називний відмінок, найбільша за кількістю одиниць.

Відмінки, у яких перебуває компонент ВОДА

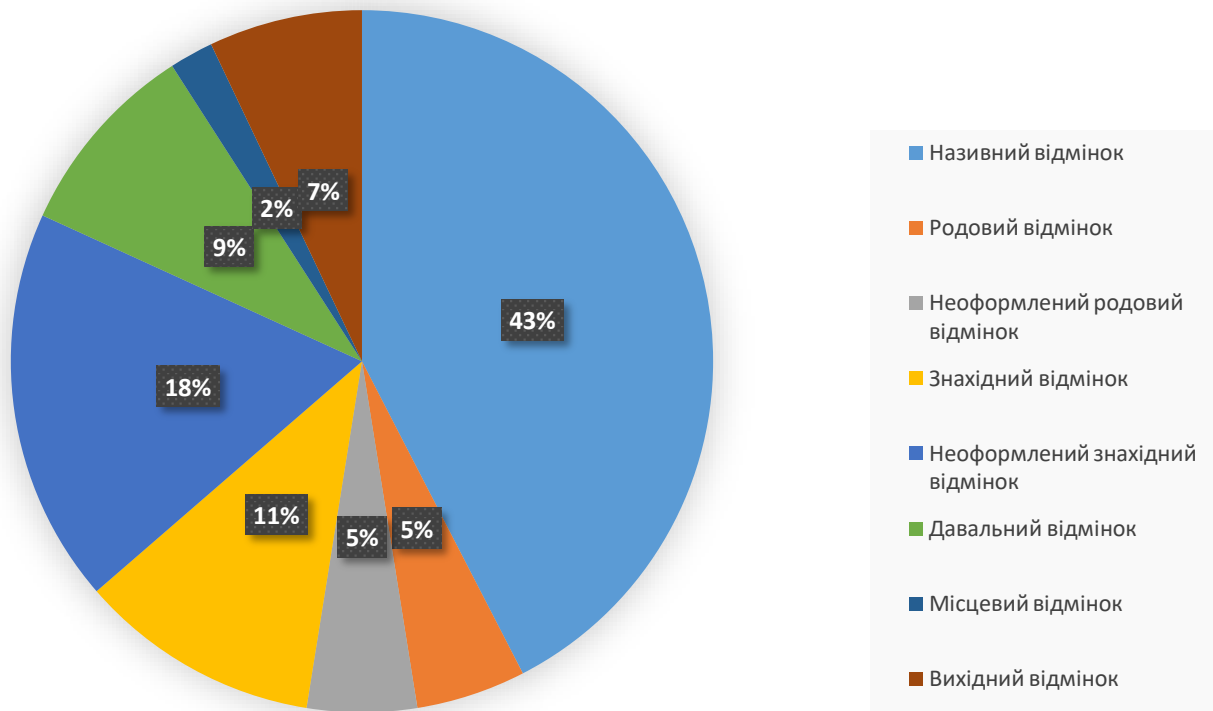

Рис. 3.4. Відмінки, у яких перебуває компонент ВОДА

Висновки до Розділу 3

З погляду структури, слова в граматичній традиції турецької мови поділяються на прості (*basit*), похідні/складні (*türemiş*) і складені (*birleşik*). Лексема переходить у розряд складних або похідних, коли до неї додаються словотворчі афікси. Обрані нами компоненти і синоніми до них (*su, ocak, ateş, alev, od, yalaz, alaz*) є простими словами і у фразеологізмах здебільшого функціонують як прості слова, набуваючи лише граматичних афіксів.

У нашому дослідженні взято до уваги структурні класифікації ідіом турецького дослідника А. Окюза та української дослідниці Ю. Бевз. Перший лінгвісти на матеріалі турецької мови досліджував фразеологічні одиниці з компонентом ВОДА і згрупував їх наступним чином: 1. ідіоми, де компонент перебуває в називному відмінку; 2. ідіоми, де компонент перебуває в родовому відмінку; 3. ідіоми, де компонент перебуває в давальному відмінку; 4. ідіоми, де компонент перебуває в знахідному відмінку; 5. ідіоми, де компонент перебуває в місцевому відмінку; 6. ідіоми, де компонент перебуває в вихідному відмінку. У даній роботі здійснено подібний поділ. Ідіоми з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА було розділено на групи, залежно від відмінка, в якому стоїть лексема. Здійснений аналіз показав, що фразеологічні одиниці з компонентом ВОГОНЬ в турецькій мові у своїй більшості функціонують у називному відмінку. Серед інших – неформлений родовий, знахідний, неформлений знахідний та вихідний. Слів, що вживаються в родовому та місцевому відмінках немає.

Усталені вирази з компонентом ВОДА здебільшого функціонують у називному відмінку. Серед інших – родовий, неформлений родовий, знахідний, неформлений знахідний, давальний, місцевий та вихідний.

Дослідниця Ю. Бевз здійснила поділ фразеологічних одиниць, виділивши структурні моделі. У результаті аналізу ідіом з компонентом ВОГОНЬ, було визначено наступні моделі (19): “іменник + дієслово”; “іменник + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-частка + дієслово”; “іменник + післяйменник-ім’я + дієслово”; “іменник + іменник”; “прикметник + іменник”; “іменник +

дієприкметник + іменник + дієслово”; “іменник + дієслово + післяйменник-частка + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-частка + прикметник + неозначений артикль + іменник + дієслово”; “іменник + дієприкметник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + дієслово + запитальна частка + дієслово”; “займенник + іменник + дієслово”; “іменник + дієслово + іменник + дієслово + дієслово + іменник”; “іменник + предикативне ім’я + іменник + предикативне ім’я” та інші. Найчисельнішими стали моделі “іменник + іменник” (37 одиниць) та “іменник + дієслово” (34 одиниці). Лексеми у словосполученні “іменник + іменник” поєднані у одноафіксний ізафет.

Фразеологічні одиниці з компонентом ВОДА функціонують у таких структурних моделях, як (загальна кількість 46): “іменник + дієслово”; “іменник + іменник”; “іменник + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + іменник + іменник”; “іменник + дієприслівник + іменник + дієслово”; “числівник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + прикметник + іменник + запитальна частка + прикметник + іменник + запитальна частка + дієслово”; “неозначений артикль + іменник + іменник + запитальна частка + дієслово”; “іменник + іменник + дієслово + іменник + дієслово + іменник + дієслово”; “іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”; “іменник + питальний займенник + дієслово”; “іменник + субстантивованій дієприкметник + єднальна частка + неозначений артикль + іменник + субстантивованій дієприкметник + єднальна частка”; “дієприкметник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + дієприслівник + іменник + дієслово” та інші. Найбільшою за кількістю одиниць є – “іменник + дієслово” (23 одиниці). Слова у моделі “іменник + іменник” у більшості поєднані за допомогою відмінків.

Порівнявши утворені моделі з обома компонентами виявили, що деякі є однаковими для обох компонентів: “іменник + дієслово”; “іменник + іменник”; “іменник + іменник + дієслово”; “іменник + прикметник”; “іменник + дієслово + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-частка + дієслово”; “повноцінне слово”.

ВИСНОВКИ

Здійснивши детальне дослідження на тему “Турецькі фразеологізми з компонентами ВОГОНЬ і ВОДА: структурно-семантичний аспект” та проаналізувавши наукову літературу, вирішили поставлені завдання та зробили наступні висновки.

Стосовно першого завдання, яке полягало у аналізі теоретичних засад понять “фразеологізм” та “прислів’я” у лінгвістиці, розглянули визначення зазначених лексем у працях українських та зарубіжних вчених, таких як: О. Селіванова, О. Потебня, Л. Скрипник, О. Ларін, О. Аксой, Ю. Бахадинли, Н. Акялчик, М. Санглам, А. Пюкюллюоглу, М. Хенгірмен та інші. Підсумувавши опрацьований матеріал, фразеологічні одиниці поділяють на власне фразеологізми та прислів’я. Фразеологізм детермінують як словосполучення, у якому поєднуються більше ніж дві лексеми, компоненти якого являють собою лексико-граматичне ціле. Слова не можна замінювати синонімами, вони мають чіткий порядок у вислові та існують для опису певного концепту або поняття. Прислів’я у своїй більшості функціонують у формі речень і мають у собі судження щодо ситуацій або подій, ґрунтуються на спостереженнях предків, а саме – на пережитому досвіді. Ідіоми існують в мові для того, щоб емоційно забарвлювати думку.

У ході опрацювання теоретичної бази розглянули проблеми дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у мовознавстві. Існує багато класифікацій фразеологічних одиниць, в основу яких покладені різні критерії, наприклад, семантичні, структурні, граматичні та інші. Вчений Ш. де Баллі, якого вважають основоположником науки “фразеологія”, групував ідіоми за семантичним аспектом і виділив вільні словосполучення, звичні поєднання, фразеологічні ряди та фразеологічні єдності. Л. Авксентьев у своїй праці взяв до уваги структурно-семантичні особливості і виділив фразеологічні одиниці-ідіоми (є семантично сталими) і фразеологічні сполучення (компоненти мають первісне значення). Можемо спостерігати велику кількість праць, темою яких є дослідження сталих висловів з певним компонентом. Наприклад, В. Узченко (“Людина”, “Абстрактні

відношення” і “Природа”), Е. Чалбаш (компонент РОДИННІ ЗВ’ЯЗКИ), О. Чаєнкова (компоненти РУКА та ГОЛОВА), І. Каціон (компонент БАТЬКО), І. Покровська (компонент ЗООНІМ), Е. Гюрел та М. Тат (компонент ТІЛО), Е. Гюрел та Д. Озшенлер (компонент ПЛІТКИ). Турецький дослідник А. Оксюз згрупував ідіоми за відмінком, в якому перебуває компонент. Крім того, розділив вислови на словосполучення, коли компонент функціонує у складі однофіксного ізафету, двофіксного ізафету, та ад’єктивному словосполученні типу “прикметник + іменник” і, зважаючи на синтаксичну функцію в реченні, виділив ідіоми, де компонент займає позицію підмета, присудка, прямого додатка, обставини, непрямого додатка. Лінгвіст Ю. Бевз досліджувала фразеологізми української та англійської мов з компонентом ІРРЕАЛЬНА ІСТОТА і здійснила їх поділ за структурними моделями. У нашому дослідженні ми взяли за основу саме класифікації А. Оксюза та Ю. Бевз за структурним параметром і О. Чаєнкової за семантичним.

У результаті аналізу лінгвістичних методів з’ясувалося, що для детального і вичерпного дослідження потрібно застосувати не один з них. Лише у комплексі вони допомагають вирішити поставлені завдання. Методом називають процедуру, яка має чітко визначений порядок дій для вивчення певного явища. У нашому дослідженні ми застосовували метод лінгвістичного опису, щоб систематизувати та здійснити поділ фразеологічних одиниць, компонентний аналіз – для виділення семантичних компонентів у лексичному значенні, концептуальний аналіз – для усвідомлення ставлення турецької нації до явищ “вогонь” та “вода”, а також до ідіом з зазначеними компонентами. Варіаційний метод – вивчення компонентів у складі фразеологізму, функціонування їх у контексті та значення одиниці. Контекстуальний аналіз дав змогу простежити використання ідіоми у контексті. Серед інших – метод суцільної вибірки, метод аплікації та ідентифікації, метод семантичної мережі.

У нашій роботі було розглянуто і описано семантику лексем “вогонь” та “вода”. Зазначені явища мають сакральне значення в культурі турецького народу, адже з давніх давен тюркські племена тривалий час кочували, а вміння розводити вогонь було і знайти воду було запорукою виживання. Вони вірили, що у горах, воді, вогні, живуть духи-покровителі, яких називали “*iye*”. В основному вода у носіїв турецької

мови асоціюється з рідиною та водоймами, що не має запаху і кольору, а вогонь має чотири основних значення: 1. вогнище, де готують їжу та яким обігрівають приміщення; 2. скупчення чогось, осередок; 3. сім'я та її члени; 4. воїн.

У результаті семантичного аналізу фразеологічних одиниць з компонентом ВОГОНЬ (101 одиниця), було виділено 9 груп: 1. Сімейні відносини (16); 2. Ті, що описують різні ситуації, у тому числі і небезпечні (17); 3. Ті, що вживаються у військовій сфері (19); 4. Характер людини та її емоційний стан (7); 5. Ті, що описують хвилювання та гнів (7); 6. Культурні особливості (5); 7. Ті, що мають безпосереднє відношення до вогню (15); 8. Ті, що описують температуру тіла людини (7); 9. Інші (8). Найчисельнішою групою є *“Ті, що вживаються у військовій сфері”* (19 одиниці) і більшою мірою описують, як влаштований побут яничар. Це можна пояснити тим, що з давніх давен впливовість будь-якої держави визначалася сильним військом і кількістю захоплених територій. У свій час армія Османської імперії була однією з найчисельніших та наймогутніших. Найменшою за кількістю – *“Культурні особливості”* (5 одиниць), з чого можна зробити висновок, що вони описують ситуації, процеси та явища, характерні саме для турецької культури і передають її унікальність. Під час перекладу на іноземну мову їх відповідники знайти вкрай важко. Крім того, зустрічаються групи, де міститься однакова кількість фразеологічних одиниць: *“Ті, що описують хвилювання та гнів”* (7), *“Характер людини та її емоційний стан”* (7), *“Ті, що описують температуру тіла людини”* (7). Всі три групи є дотичними до емоційного стану індивіда та його здоров'я. Це свідчить про те, що позиція гуманізму досить поширена в турецькій культурі, оскільки ідіоми описують цінності людей, їх переживання та якості.

Проаналізувавши турецькі ідіоми з компонентом ВОДА (102 одиниці), їх було поділено на 12 семантичних груп: 1. Праця (23); 2. Відносини між людьми (22); 3. Якості людини (11); 4. Ідіоми, що мають безпосереднє відношення до води (17); 5. Якості предметів (5); 6. Культурні особливості (4); 7. Добро і зло (2); 8. Час (4); 9. Навчання (4); 10. Здоров'я (3); 11. Навколишній світ (3); 12. Інші (4). Групу *“Праця”* склало найбільше сталих висловів, при чому більшість з них описують лінощі під час робочого процесу або втручання в нього інших осіб. Це свідчить про

те, що в турецькому менталітеті закладені поради та повчання щодо подолання лінощів і оптимізації роботи. *“Добро і зло”* – найменша з лексичних груп. Можна зробити висновок, що фразеологічні одиниці з зазначеним компонентом майже не описують ці два явища.

Зокрема, можемо спостерігати групи, назви яких співпадають для обох компонентів: *“Культурні особливості”* та *“Здоров’я”*. З цього можемо зробити висновок, що останнє відіграє важливу роль в житті людини, оскільки це описують навіть ідіоми з різними компонентами.

Здійснивши структурний поділ фразеологічних одиниць з компонентом ВОГОНЬ, було виділено наступні моделі: “іменник + дієслово”; “іменник + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-частка + дієслово”; “іменник + післяйменник-ім’я + дієслово”; “іменник + іменник”; “повноцінне слово”; “прикметник + іменник”; “іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”; “іменник + дієслово + післяйменник-частка + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-частка + прикметник + неозначений артикль + іменник + дієслово”; “іменник + дієприкметник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + дієслово + прикметник + післяйменник-частка + іменник + дієслово”; “іменник + дієслово + запитальна частка + дієслово”; “іменник + дієслово + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-частка”; “займенник + іменник + дієслово”; “іменник + прикметник + дієслово”; “іменник + дієслово + іменник + дієслово + дієслово + іменник”; “іменник + предикативне ім’я + іменник + предикативне ім’я”. Найчисельнішими стали моделі “іменник + іменник” (37 одиниці) та “іменник + дієслово” (34 одиниці). Лексеми у словосполученні “іменник + іменник” поєднані у конструкцію одноафіксного ізафету. У турецьких ідіомах у своїй більшості зазначений компонент функціонує у називному відмінку. Серед інших – неоформлений родовий, знахідний, неоформлений знахідний та вихідний. Слів, що вживаються в родовому та місцевому немає.

Фразеологічні одиниці з компонентом ВОДА функціонують у таких структурних моделях, як: “іменник + дієслово”; “іменник + іменник + дієслово”; “іменник + іменник”; “іменник + післяйменник-частка + дієслово”; “іменник +

дієприкметник”; “іменник + дієслово + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + іменник + іменник”; “іменник + дієприслівник + іменник + дієслово”; “числівник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + післяйменник-частка + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-частка + прикметник + дієслово”; “іменник + прикметник + іменник + запитальна частка + прикметник + іменник + запитальна частка + дієслово”; “іменник + дієслово + іменник + прислівник + дієслово”; “неозначений артикль + займенник + іменник + дієслово”; “неозначений артикль + іменник + іменник + запитальна частка + дієслово”; “іменник + дієприслівник + дієслово”; “іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-ім’я”; “іменник + іменник + дієслово + післяйменник-частка + дієслово”; “прислівник + дієслово”; “іменник + іменник + дієслово + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + дієслово + післяйменник-частка + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + дієслово + іменник + дієслово + іменник + дієслово”; “іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”; “іменник + питальний займенник + дієслово”; “іменник + субстантивований дієприкметник + єднальна частка + неозначений артикль + іменник + субстантивований дієприкметник + єднальна частка”; “дієприкметник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + дієприслівник + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + займенник + дієслово”; “дієприкметник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”; “іменник + неозначений артикль + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + післяйменник-частка”; “іменник + післяйменник-частка”; “іменник + післяйменник-ім’я + дієслово”; “неозначений артикль + іменник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + дієприкметник”; “іменник + іменник + дієслово + дієслово + дієслово + прислівник + іменник”; “іменник + прикметник + іменник + іменник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + іменник + іменник + іменник + дієслово”; “іменник + дієприкметник + іменник + прислівник + дієслово”; “повноцінне слово”; “прикметник + іменник + іменник + дієслово + іменник + іменник + дієприслівник + прикметник + прикметник + іменник + дієслово + іменник + дієприслівник”; “прикметник + іменник”; “іменник + дієприкметник + іменник + дієслово”;

“неозначений артикль + іменник + іменник + післяйменник-частка + дієслово”. Найбільшою за кількістю одиниць є – “іменник + дієслово” (23 одиниці). Слова у моделі “іменник + іменник” у своїй більшості поєднані за допомогою відмінків. Сталі вислови з компонентом ВОДА здебільшого функціонують у називному відмінку. Серед інших – родовий, неформлений родовий, знахідний, неформлений знахідний, давальний, місцевий та вихідний.

Порівнявши утворені моделі з обома компонентами виявили подібні для обох компонентів: “іменник + дієслово”; “іменник + іменник”; “іменник + іменник + дієслово”; “іменник + прикметник”; “іменник + дієслово + іменник + дієслово”; “іменник + післяйменник-частка + дієслово”; “повноцінне слово”.

Özet

Çağdaş dilbilimin en çok araştırılan alanlarından biri deyimlerdir. Bu alanın sorunlarının incelenmesiyle ilgili birçok bilimsel çalışma vardır. Temelleri dünya dilbiliminde Sh. de Balli, Ukraynacada O. Potebnia, Türkçede Ö. Aksoy gibi bilim adamları tarafından atılmıştır.

Her dilin atasözleri ve deyimler sistemi zengin ve eşsizdir. Sürekli olarak yeni ifadelerle doldurulmakta ve insanların bilinci ile hayat arasında bağlantıları yansıtmaktadır. Bir dizi bilimsel araştırmayı analiz etmemiz sonucunda bir genelleme yaparak bir deyim, anlamları doğrudan olandan farklı olan en az iki bileşenden oluşan sabit bir kelime kombinasyonu olarak belirleyebiliriz.

Araştırmacıların çoğu, deyim ve atasözü terimlerini birbirinden ayırmıştır. Atasözü, bir öğretim kuralıdır. Belirli bir kavramı tanımlamak için ise bir deyim vardır. Fakat her ikisinin ortak özellikleri de vardır. Örneğin, her ikisi de iki veya daha fazla bileşenden oluşmaktadır. Cümlenin içinde kelimeler kalıplaşmış durumda ve çoğu cümle şeklinde işlev yapmaktadır. Ateş ve su olmadan tüm canlıların varlığının imkansız olduğu gibi çağdaş Türkçe'nin deyim ve atasözleri olmadan varlığı düşünülemez. Bu bağlamda araştırmamızın konusu ATEŞ ve SU unsurlarını içeren Türkçe deyim ve atasözleridir.

Araştırmamızın amacı çağdaş Türkçede ATEŞ ve SU unsurlarını içeren deyim ve atasözlerinin yapısal ve anlamsal özelliklerini belirlemektir.

Çalışmamızın teorik önemi, ATEŞ ve SU unsurlarıyla Türkçe deyim ve atasözlerine ilişkin bilgileri sistematize etmesi ve netleştirmesidir. Ayrıca önce yapılmış araştırmalar, Türkçede deyimsel ifadelerin yapısal ve anlamsal özelliklerini genelleştirmekte ve tamamlamaktadır.

Araştırmamızın pratik önemi, sonuçlarının Türk dili, üslup bilimi, Türk dilinin sözlükbilimi, özellikle Türk dilinin deyimbilimi gibi disiplinlerde uzmanlaşmış yüksek okullarında öğretim süresi sırasında bilgiyi derinleştirmek ve sistematik hale getirmek için kullanılabilmesidir. Araştırmamızın sonuçları, Türkçenin uygulamalı ve teorik derslerine yönelik temel materyal olarak kullanılabilir. Üstelik, araştırma materyalini, özel Türkçe ve Ukraynaca deyim sözlüklerinin derlenmesi için de kullanmak mümkündür.

Araştırmamızın birinci bölümünde dilbilimdeki “deyim” ve “atasözü” kavramlarının teorik temellerinin analizi ele alınmakta ve bu sözcük birimlerinin O. Selivanova, O. Potebnia, L. Skrypnyk, O. Larin, Ö. Aksoy, Y. Bahadınlı, N. Akyalçın, M. Sanglam, A. Püküllüoğlu, M. Hengirmen gibi Ukraynalı ve yabancı bilim adamlarının eserlerinde tanımları dikkate alınmaktadır. Bu materyali özetlemek gerekirse, deyimsele ifadeler deyimlere ve atasözlerine bölünmüştür. Deyim, bileşenleri sözcüksel ve dilbilgisel açısından bir bütünü temsil eden, ikiden fazla sözcük biriminden oluşan kelime kombinasyonu olarak belirlenmektedir. Bunları oluşturan kelimelerin yerine eş anlamlı sözler konulamaz. Cümle içinde net bir şekilde sıralanmıştır ve belirli bir kavramı yansıtmaktadır. Deyimler dilde bir düşünceye türlü anlamlar katmak ve bir ifadeyi duygusal hale getirmek için işlev yapmaktadır. Ayrıca, deyimsele ifadelerin anlamsal, yapısal, dilbilgisel ve diğerleri gibi çeşitli kriterlere göre sınıflandırılması da dikkate alınmıştır. Konusu belirli bir unsur olan ifadelerin incelenmesi ile ilgili çok sayıda çalışma gözlemlenebilmekte. Arasında E. Chalbash (AİLE BAĞLANTILARI unsuru), O. Chayenkova (EL ve BAŞ unsurları), I. Katsion (BABA unsuru), I. Pokrovska (ZOONIM unsuru), E. Gürel ve M. Tat (VÜCUT unsuru), E. Gürel ve D. Özschenler (DEDİKODU unsuru) vardır. Türk araştırmacı A. Öksüz, deyimleri unsurun bulunduğu ad durumuna göre gruplandırmıştır. Ayrıca, bileşenin belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması ve sıfat tamlaması işlevi görmesi durumundaki ifadeleri kelime kombinasyonlarına ayırmıştır. Cümlede sözdizimsel işlevi dikkate alarak bileşenin özne, yüklem, zarf tamlayıcısı, belirtili ve belirtisiz nesne konumlarını aldığı deyimleri ve atasözlerini sınıflandırmıştır. Dilbilimci Y. Bevz, Ukraynaca ve İngilizce dillerinin GERÇEK DIŞI VARLIK unsurlu deyim ve atasözlerini incelemiştir ve bunları yapısal modellerine göre gruplara ayırmıştır. Araştırmamızda A. Öksüz ve Y. Bevz’in yapısal bakımından ve O. Chayenkova’nın anlamsal bakımından sınıflandırmalarını esas aldık.

İkinci bölümünde “ateş” ve “su” kelimelerinin anlambilimi dikkate alınmış ve açıklanmıştır. Bu olguların Türk halkının kültüründe kutsal bir anlamı vardır. Eski çağlardan beri Türk boyları uzun süredir göçebe olarak yaşamıştır ve ateş yakma, su bulma yeteneği hayatta kalmalarının anahtarı olmuştur. İye adlı koruyucu ruhların suda, ateşte ve dağlarda

yaşadığına inanılmıştır. Sayısı 101 ATEŞ unsurlu deyim ve atasözünün anlamsal analizi sonucunda 9 anlam grubu belirlenmiştir:

1. Aile ilişkileri (16);
2. Tehlikeli olanlar dahil olmak üzere çeşitli durumları anlatanlar (17);
3. Askeri alanda kullanılanlar (19);
4. Kişinin karakteri ve duygusal durumunu yansıtanlar (7);
5. Heyecan ve öfkeyi anlatanlar (7);
6. Kültürel özellikleri yansıtanlar (5);
7. Doğrudan ateşle ilgili olanlar (15);
8. İnsanın vücudunun sıcaklığını tanımlayanlar (7);
9. Diğerleri (8).

Bütün bu incelemeler sonucunda, Yeniçeriler'in yaşamını anlatan ve askerî alanda kullanılan deyim ve atasözleri grubunun en büyük kısmı oluşturduğu görülmektedir. Sayısı 102 olan SU unsurlu Türkçe deyim ve atasözünün incelenmesi sonucunda 12 anlam grubuna ayrılmıştır. Bunlar:

1. Emek (23);
2. İnsanlar arasında ilişkiler (22);
3. İnsanın karakterini anlatanlar (11);
4. Doğrudan suyla ilgili deyim ve atasözleri (17);
5. Nesnelerin niteliklerini anlatanlar (5);
6. Kültürel özellikleri yansıtanlar (4);
7. İyilik ve kötülük ile ilgili deyim ve atasözleri (2);
8. Zaman kavramı ile ilgili (4);
9. Eğitim ile ilgili (4);
10. Sağlık ile ilgili (3);
11. Çevre ile ilgili (3);
12. Diğerleri (4).

Bu incelemelerde ise “Ekmek” grubu en istikrarlı ifadelerin başında gelmektedir. 23 adet deyim ve atasözü içeriğinin çoğu, iş sırasında tembelliği veya diğer insanların ona

müdahalesini anlatan ifadelerle, en büyük grubu emek içerikli deyim ve atasözleri oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümünde, ATEŞ unsurlu deyim ve atasözlerinin yapısal açısı incelenmiş, şu modeller ayırt edilmiştir:

- a) “isim + fiil”,
- b) “isim + isim + fiil”,
- c) “isim + ilgeç + fiil”,
- d) “isim + isim”,
- e) “sıfat + isim” ve diğerleri.

37 ve 34 ifadeyi içeren en çok sayıda modeller “isim + isim” ve “isim + fiil” olmuştur. Yukarıda belirtilen unsurlu Türkçe deyim ve atasözlerinin çoğu, yalın durumda işlev yapmaktadır. Diğerleri arasında belirtisiz tamlayan durumu, belirtili belirtme durumu, belirtisiz belirtme durumu, çıkma durumu vardır. Belirtili tamlayan durumu ve yönelme durumunun eklerini içeren unsur yoktur. SU unsurlu deyim ve atasözleri şu modeller ayırt edilmiştir:

- a) “isim + fiil”,
- b) “isim + isim”,
- c) “isim + isim + fiil”,
- d) “isim + isim + zamir + fiil”,
- e) “isim + fiil + isim + fiil”,
- f) “isim + fiil + isim + zarf + fiil”,
- g) “sayı sıfatı + isim + isim + fiil ”,
- h) “sıfat + isim + isim + fiil + isim + isim + ulaç + sıfat + sıfat + isim + fiil + isim + ulaç”,
- i) “sıfat + isim”,
- j) “isim + ortaç + isim + fiil”.

23 ifadeyi içeren en çok sayıda model “isim + fiil” olmuştur. Yukarıda belirtilen unsurlu Türkçe deyim ve atasözlerinin çoğu, yalın durumda işlev yapmaktadır. Diğerleri arasında belirtisli tamlayan durumu, belirtisiz tamlayan durumu, belirtili belirtme durumu, belirtisiz belirtme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu ve çıkma durumu vardır.

Oluřturulmuř modeller her iki unsurla karřılařtırıldıđında, bazılarının her iki unsur için de aynı olduđu ortaya çıkmıřtır. Arasında “isim + fiil”; “isim + isim”; “isim + isim + fiil”; “isim + sıfat”; “isim + fiil + isim + fiil ”; “isim + ilgeç + fiil” vardır.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексенко, С. Ф. (2020). *Конкретно-наукові методи лінгвістичних досліджень*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.
2. Алефиренко, Н. Ф. (1990). *Взаимодействие языковых уровней в сфере фразеологии*. Полтава: Полтавский государственный педагогический институт им. В. Г. Короленко.
3. Бевз, Ю. В. (2022). Структурна класифікація фразеологізмів з компонентом 'ІРРЕАЛЬНА ІСТОТА' в українській та англійській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 58(1), 161-165.
4. Білоноженко, В. М., Гнатюк, С. І., Дятчук, В. В., Неровня, Н. М., Федоренко, Т. О. (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. Київ: Наукова думка.
5. Бобков, В. О. (2016). Основні теоретичні засади контекстологічного, описового та варіаційного методів дослідження фразеології. *Національні записки Національного університету "Острозька академія"*, 62, 368-371.
6. Буріменко, А. В., Салата, І. А. (2018). Класифікація фразеологізмів на позначення погоди в англійській мові. *Актуальні питання філології та методики викладання мов*. 26-27 квітня, 2018, Кривий Ріг, Україна.
7. Величко, І. Г. (2019). Теоретична база дослідження фразеологічних одиниць сучасної англійської мови та методика їх викладання у ВНЗ України. *Науково-практична конференція*. 29-30 березня, 2019. Дніпро, Україна.
8. Венжинович, Н. О., Чаварга, А. Я (2015). Концепти ВОГОНЬ і ВОДА у фраземіці української мови. *Науковий журнал*, 1(3), 13-23.
9. Власенко, Л. В., Тригуб, І. П. (2019). Фразеологічні одиниці та їх класифікація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 39 (3), 10-13.
10. Эмирусейнова, Э. Н. (2016). Общность нравственно-этических ценностей и смыслов на основе сопоставления соматических фразеологизмов неродственных языков. *Ученые записки Крымского федерального университета имени И. Г. Вернадского*. 2(68), 302-310.

11. Запухляк, І. М. (2019). Структурні особливості фразеологічних одиниць з лексичним компонентом “вода” в українській мові та “water” в англійській. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*, 38, 74-92.
12. Каціон, І. О. (2020). Семантичні аспекти пареміологічного поля з компонентом БАТЬКО в турецькій мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 31(2), 39-45.
13. Кравчук, М. В. (2018). Підходи до класифікації фразеологічних одиниць. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*, с. 207-210. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/28342/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf>
14. Краснобаєва-Чорна, Ж. В. (2009). Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці). *Українська мова*, 1, 41-52.
15. Ксьондзик, Н. М., Конушева, К. Х. (2019). Структурно-семантичні особливості фразеологізмів із компонентом “АЛЛАХ”. *Ad orbem per linguas. До світу через мови*. 20-22 березня, 2019, Київ, Україна.
16. Кучинський, Б. В., Іпатова, Н. Б. (2011). Фразеологічні інновації у сучасній німецькій мові. *Студентський науковий вісник*, 9(2), 51-54.
17. Лисенко, Л. О. (2017). Контрастивний аспект у вивченні фразеологічних одиниць із компонентом ВОГОНЬ (на матеріалі української та англійської мов). *Наукові записки*, 146, 245-249.
18. Мойсеєнко, Л. А. (2013). Теоретико-методологічні засади досліджень фразеологічних одиниць. *Наукові записки*, 34, 159-162.
19. Панченко, І. (2019). Англійські та українські сучасні фразеологічні одиниці з компонентом “ГРОШІ”. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах*. 12-13 квітня, 2019, Дніпро, Україна.
20. Пономаренко, А. (2015). Олександр Потєбня як “предтеча української фразеології” у рецепції Віктора Ужченка. *Культура слова*, 83, 26-32. Retrieved from https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/83/5_ks_83.pdf

21. Потебня, А. А. (1984). *Изъ лекцій по теоріи словесности. Басня. Пословица. Поговорка*. Харьков: Типографія К. Счасни.
22. Потенко, Л. О. (2015). Методологія дослідження емотивності німецьких фразеологічних дериватів. *Одеський лінгвістичний вісник*, 5, 116-119.
23. Рудь, Н. А. (2009). Компонентний аналіз у лінгвістичних дослідженнях. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 3(8), 91-96.
24. Северинюк, В. М. (2014). *Тематичний словник популярних українських популярних прислів'їв та приказок з коментарями*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
25. Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та методи*. Полтава: Довкілля-К.
26. Семеряко, О. В. (2021). Теоретико-методологічні засади досліджень фразеологічного фонду корейської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 50(1), 126-129.
27. Скразловська, І. А., Гаврикова, В. С. (2019). Концепт ЛЮБОВ у турецьких фразеологізмах. *Питання Сходознавства в Україні*. 28 березня, 2019, Харків, Україна.
28. Скрипник, Л. Г. (1973). *Фразеологія української мови*. Київ: Наукова думка.
29. Словник фразеологізмів. Retrieved from <https://goroh.pp.ua/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/>
30. Стельмах, М. Ю. (2020). Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом “вода” у перській мові. *Young Scientist*, 2(78), 463-465.
31. Тімкова Т. М., Федченко, К. Л. (2023). Семантична класифікація турецьких фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА. *Закарпатські філологічні студії*, 27, 119-123.
32. Тімкова, Т. М., Федченко, К. Л. (2023). Семантичні особливості турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОГОНЬ. *Ad orbem per linguas. До світу через мови*. 18-19 травня, 2023, Київ, Україна.

33. Турди-Аханова, И. А. (2020). Фразеологизмы в таджикском языке. *Международный научно-исследовательский журнал*, 2(92), 47-49.
34. Ужченко, В. Д., Ужченко, Д. В. (2005). *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ: Альма-матер.
35. Чаєнкова, О. К. (2020). Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом ГОЛОВА (на матеріалі української, турецької та англійської мов). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*, 2(70), 141-146.
36. Чаєнкова, О. К. (2021). Соматичні фразеологізми з компонентом “РУКА” (на матеріалі української, турецької та англійської мов). *Мова*, 35, 202-207.
37. Чалбаш, Е. І. (2012). Фразеологічні одиниці з компонентом на позначення родинних стосунків: структурно-граматичний аспект. *Культура народів Причорномор'я*, 228, 185-187.
38. Aksoy, Ö. (1995). *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
39. Akyalçın, N. (2012). *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
40. Akyalçın, N. (2012). *Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz.Tanıklı Sözlük*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
41. Akyalçın, N., Gürcü, H. (2017). Orhan Pamuk ve Fakir Beykurt'un iki romanında deyim, arasözü ve ikilemeler bakımından söz varlığı. *Journal of awareness*, 3, 55-68.
42. Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
43. Bahadınlı, Y. (1970). *Türkçe deyimler Sözlüğü*. İstanbul: HÜR Yayınevi.
44. Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
45. Deniz, K. (2012). Dil sosyolojisi açısından “Ocak” kavramı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 64, 219-232.
46. Ekici, M., Öger, A. (2007). Türklerde “Ocak Kültü” ve bu kültürün alevilik inancına yansımaları. 2. *Uluslararası Türk kültür evreninde alevlik ve beктаşilik bilgi şöleni*. 17-18-19 Ekim, 2007, Ankara, Türkiye.
47. Gürel, E. Özşenler, D. (2020). DEDİKODU olgusu: atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 975-992.
48. Hengirmen, M. (1994). *Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Ergin Yayınevi.

49. Kumartaşlıoğlu, S. (2014). Türk kültüründe Ateş ve Ocak iyeleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 43, 175-190.
50. Muldner-Nieckowski, P., Muldner-Nieckowski, L. (2004). Wprowadzenie do frazeologii. Retrieved from https://frazologia.pl/Wprowadzenie_do_frazeologii.pdf
51. Öksüz, A. (2014). Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde “Su” unsurlu atasözlerinin gramer özellikleri. *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 14-27.
52. Parlatur, İ. (2012). *Atasözleri ve Dayimler Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
53. Schippan, T. (2002). Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Berlin, Boston: Max Niemeyer Verlag. ido: <https://doi.org/10.1515/9783110965872>
54. Semenova, G. N., Yakimova, N. I. (2022). Phenomenon of Representing Generalized Subject of Proverb and Saying in the Chuvash Language. *Philology. Theory and Practice*, 8(15), 2531-2535.
55. Tan, N. (2014). “Su küçüğün, söz büyüğün” atasözüyle ilgili doğrular, yanlışlar. *Türk Dili*. Retrieved from <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2014/06/20140620.pdf>
56. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Retrieved from <https://sozluk.gov.tr/>
57. Türk, V. (2009). Ocak sözü ve ailesi. *Gazi Türkiyat*, 5, 251-258.

ДОДАТКИ

Додаток А

Турецько-український словник фразеологічних одиниць з компонентом
ВОГОНЬ

№	Фразеологічна одиниця	Український відповідник
1.	Ocağı tütmek	топтати ряст
2.	Ocağını yeşermek	наш рід добрий на плід
3.	Ocağı yanmak	є рід, буде і обід
4.	Ocak sanatı	батько не той, що породив, а той, що спорядив
5.	Baba ocağı	все, що залишилося від батька, дідуся у спадок: майно, земля
6.	Ocağı uyarmak	відродити традиції
7.	Ocağı batmak	вимирати (про рід)
8.	Ocağı kör kalmak	перевестися (про рід)
9.	Kör ocak	бездітна сім'я
10.	Od getir ocağına, dolan gel bucağına	добре тому, хто в своєму дому
11.	Od ocak olmak	мати дім
12.	Od yok ocak yok	не мати дому
13.	Ocağına incir (veya darı) dikmek (veya ekmek)	стерти з лиця землі
14.	Ocağına su dökmek	вигубити з корінням і насінням
15.	Ocak yıkmak	зім'яти на табаку
16.	Ocağın yansın (veya sönsün veya yıkılsın)	(досл. щоб твій вогонь згас) прокльон, який використовують, коли бажають, щоб у людини не залишилося сім'ї
17.	Ateş bacayı (veya saçağı) sarmak	сісти маком
18.	Ateş demekle ağız yanmaz	кожна собака гавка, але не кожна кусається
19.	Ateş düştüğü yeri yakar (od düştüğü yeri yakar)	як глухий з німим
20.	Ateşle barut bir yerde durmaz	потрапити в тенета
21.	Ateşle oynamak	грати з вогнем
22.	Ateş olmayan yerde duman çıkmaz	немає диму без вогню
23.	Alev bacayı (veya saçağı) sarmak	попасти на слизьке
24.	Ocağı sönmek	бути стертим у порох
25.	Ateşine yanmak	бути политим брудом
26.	Ateş almaya mı geldin?	і чаю не попити
27.	Saman alevi	і оком не моргнути
28.	Ateşler içinde yanmak	надто захоплюватися чимось
29.	Od vermek	отруїти

30.	Ocağına düşmek	вимушено потребувати чиєїсь допомоги
31.	Ateş olsa cimri kadar yer yakar	не з заячого пуху
32.	Ateşten gömlek (oddan gömlek)	впадати в тугу
33.	Ateşini almak	полегшити страждання
34.	Ateş	вогонь (команда)
35.	Ateş açmak	відкрити вогонь
36.	Ateş kesmek	вистрілити
37.	Ateş etmek	вистрілити
38.	Ateşe tutmak	зазнати обстрілу
39.	Ateş yağdırmak	стріляти залпом
40.	Yaylım ateşi	канонада
41.	Rum ateşi	грецький вогонь
42.	Ocak halkı	яничари
43.	Yeniçeri Ocağı	військова організація, куди входили яничари
44.	Bostancı ocağı	підрозділ військової організації, куди входили яничари, які слідкували на безпекою османських палаців і міст
45.	Ocak erkanı	ті, хто брали участь у засіданні ради Дивану під головуванням командира
46.	Ocak ağası	головнокомандувач війська яничарів
47.	Asker ocağı	місця, де солдати-яничарі виконували службу: казарми, військові табори
48.	Acemi ocağı	навчальний заклад, створений для підготовки людей, які стояли на воротах (на стражі) у казармах яничарів
49.	Humbara Ocağı	клас війська, який використовував залізні ручні гранати
50.	Ocak betümalcisi	службовець, який входив до війська яничарів, продавав речі померлих яничар і роздавав гроші війську
51.	Ocak bezirganı	службовець, який займався фінансовими справами яничарів, покупкою речей, організацією церемоній
52.	Ocak katibi	людина, яка вела канцелярію у яничарів
53.	Ateşe vursa duman vermez	скупої складає, а щедрий споживає
54.	Ateş gibi	мати голову на плечах
55.	Ateş kesilmek	як дзига
56.	Ateş parçası	бешкетник
57.	Alev gibi parlamak	сяяти, світитися від радості

58.	(Birine) ateş basmak	почервоніти
59.	Yalaz yalaz yanmak	варитися в своїх емоціях, кипіти
60.	Ateş almak	вийти з себе
61.	Ateş gibi kesilmek	нехай воно ясным вогнем горить
62.	Ateşi başına vurmak	кидати громи
63.	Ateş püskürmek	враг його бери
64.	Ateş saçmak	не з тої ноги встав
65.	Alev almak	немов на голках
66.	Ateşe vermek	ніби на ножах
67.	Çay ocağı	місце, де готують і роздають чай, заклад, де подають чай
68.	Kahve ocağı	місце, де готують і роздають каву, заклад, де подають каву
69.	Ocak anası	жінка-покровитель вогню
70.	Ateş gecesi	у християн (католиків) церковне свято Іоанна Хрестителя, яке проходить 24 червня
71.	Aş ocağı	місце, де готують і роздають їжу нужденним
72.	Ateş çıkmak	загорітися, виникнути (про пожежу)
73.	Ateşe tutmak	розігріти
74.	Ateşe vermek	підпалити
75.	Oda yakmak	підпалити
76.	Ateşe vurmak	поставити на вогонь (про їжу)
77.	Ateşi uyandırmak	розгоратися
78.	Ocak bastırmak	прикрутити котла
79.	Çıplak alev	вогонь, який використовується для того, щоб нагріти посудину або горючу речовину
80.	Ocak boşaltıcısı	знаряддя, за допомогою якого забирають вугілля з печі (совок)
81.	Ocakeşegi	кочерга, рогач (інструмент, який яким накладають дрова в піч)
82.	Ocak kaşı	решітка (сітка, на яку ставлять посуд на плиті)
83.	Ocak siperi	заслонка
84.	Ocak takımı	інструмент, що використовується для чистки труб в камінах, прибирання вугілля, розпалу вогню
85.	Ocak taşı	інструмент, що використовується для чистки труб в камінах, прибирання вугілля, розпалу вогню
86.	Fındık ateşi	вугілля для кальяну

87.	Ateş gibi yanmak	піднятися (про температуру)
88.	Ateşi çıkmak	піднятися (про температуру)
89.	Ateşi düşmek	впасти (про температуру)
90.	Ateşini almak	збити температуру, поміряти температуру
91.	Ateşler içinde yanmak	мати жар
92.	Alev alev	підвищена температура тіла
93.	Alaz alaz	підвищена температура тіла
94.	Ateş pahası	дуже дорогий
95.	Ocak açmak	підготовка лунки для посадки розсади
96.	Ocağı	захворювання у великої рогатої худоби, викликане паразитами, які вбивають тварину
97.	Ocak bucağı	куток, закуток
98.	Ocak sehpağı	штатив
99.	Od ocak	матеріальне багатство
100.	Parti ocağı	команда-штат певної партії
101.	Sağlık ocağı	медичний заклад у районі, області

Турецько-український словник фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА

№	Фразеологічна одиниця	Український відповідник
1.	Su nereden geliyor?	купець – торгом, піп – горлом, а мужик – горбом
2.	Suyu görünce teyemmüm bozulur	добре діло утіха, як ділові не поміха
3.	Suya götürüp susuz getirmek	і риби наловить, і ніг не замочить
4.	Suya salmak	воду решетом носити
5.	Sudan geçirmek	пальці знати
6.	Suya göstermek	робити через пень колоду
7.	Su koyuvermek	до обіда аби помняв свого діда, а після обіда знов за діда
8.	Pişmiş aşı su katmak	зірвати роботу, яка ось-ось буде закінчена
9.	Suyu ısınmak (veya kaynamak)	бачити смаленого вовка
10.	Ağustosta suya girse balta kesmez buz olur	за все береться, та все не вдається
11.	Suya çizgi çizmek	старатися марно
12.	Suya yazı yazmak	старатися марно
13.	Suyu yokuşa akıtmak	висувати умови, які неможливі для виконання
14.	Ekmek elden, su gölden	жити за кошт інших
15.	Üstüne bir bardak su içmek	втратити надію на отримання роботи, відмовитися від неї

16.	Suyu getiren de bir, testiye kıran da	на менших не знайдеш правди так, де діляться з старшими вони пополам
17.	Su başından (bendinden) kesilir (bağlanır)	мати людину, яка буде покривати та захищати перед іншими
18.	Taşıma suyla değirmen dönmez	млин не обертається транспортною водою
19.	Akarsu çukurunu kendi kazar	говорять про людину з амбіціями
20.	Akan su yosun tutmaz	кажуть, коли хобі – це робота
21.	Su yatağını bulur	кожному – у справах його
22.	Suyun başı	так кажуть про людину, яка контролює певну роботу, керівник
23.	Selden gelen suya gider	легкий на гроші, коли гроші “легко” прийшли та “легко” пішли
24.	Suya sabuna dukunmamak	не міряй всіх на свій аршин
25.	Suyuna gitmek	у чужий монастир зі своїм уставом не ходять
26.	Su küçüğün, söz (veya sofraya, veya yemek) büyüğünün	берегти як зіницю ока, інше значення: коли старші говорять, діти мовчать
27.	Su uyur, düşman uyumaz	не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною
28.	Su içene yılan bile dokunmaz	лежачого не б'ють
29.	(Bir yerin veya bir şeyin) suyu mu çıktı?	коли людина одразу йде, нічого не пояснивши
30.	Suyunun akıntısına gitmek	плити за течією
31.	su akarken testiye doldurmalı (doldur)	що маєш завтра зробити, то зроби сьогодні, а що маєш з'їсти нині, то лиши на завтра
32.	Su götürür yeri olmamak	немає чим крити
33.	Su içinde	хоч ляж та й умри
34.	Suya düşmek	плани провалилися
35.	Eşek sudan gelene kadar dövme	гамселити
36.	Suyu görmeden paçaları sıvamak	надто рано перейматися чимось
37.	Suyunca gitmek	знайти підхід до когось
38.	Acı acıyı keser su sancıyı	клин клином вибивають
39.	Arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar	чекати, поки зроблять добру справу і водночас переживати, нервувати
40.	Suyunun suyu	десята вода на киселі
41.	Aralarından su sızmamak	водою не розлити
42.	Su bulanmayınca durulmaz	пролити світло
43.	Bin dereden su getirmek	обдурити голову
44.	(Bir şeyin) suyu çıkmak	шкода й мови
45.	Suyu baştan (veya başından kesmek)	лити воду

46.	Suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork (sakın)	у тихому болоті чорти водяться
47.	Suyu havana koy, döv döv yine su	горбатого і могила не виправить
48.	Suyun yüzüne çıkmak	вийти сухим із води
49.	Suyuna tirit	неохайний
50.	Su görmemiş	дуже брудний
51.	Su yüzü görmemiş	дуже брудний
52.	Su katılmamış	унікальний
53.	Sululuk etmek	бути несерйозним
54.	Suyu kesilmiş değirmene dönmek	Бути непрацевдатним, бути непотрібним, стати непотрібним
55.	Su testisi su yolunda kırılır	кажуть, коли людина віддала життя за те, що вона робила
56.	Suyuna pirinç haşlanmaz	той, кому неможна довіряти
57.	Su kesmek	бути водянистим, соковитим
58.	Suyunu çekmek	злити воду, спожити
59.	Suyunu almak	злити воду
60.	Suyu seli kalmamak	википати (про воду)
61.	Su çekmek	увібрати воду
62.	Suda pişmiş	зварений
63.	Su almak	пропускати воду
64.	Su basmak	затопити, опинитися під водою
65.	Su etmek	просочитися
66.	Su yapmak	протікати
67.	Su gibi	дуже мокрий
68.	Su gibi olmak	промокнути до нитки
69.	Su gibi terlemek	обливатися потом
70.	Su dökünmek	вмитися
71.	Su içinde kalmak	дуже промокнути, дуже спітніти
72.	(Bir şey) su sabun görmemek	бути дуже брудним
73.	(İçine ya da gönlüne) su serpilmek	освіжити
74.	Kar susuzluk kandırmaz	реальні потреби задовольняються лише тим, що є дійсно необхідним
75.	Su bulununca (görülünce) teyemmüm bozulur	так кажуть, коли замість чогось вартісного вживається його аналог
76.	Sudan ucuz	копійка ціна
77.	Sudan pahalı	на вагу золота
78.	Su götürmez	несприятливий
79.	Su gibi aziz ol	кажуть як вдячність тим, хто приніс воду
80.	Su dökmek	порушувати обряд омовіння
81.	Su iktiza etmek	потребувати омовіння

82.	Ayağına sıcak su mu soğuk su mu dökelim	фразу кажуть нечасному гостю
83.	Su aktığı yere (yine) akar	добра шукай, а так само прийде
84.	Suyu bulandırmak	каламутити воду
85.	Su gibi akmak	як за гріш маку
86.	Sularında	приблизно
87.	Sade sudan zerde olmaz, bal kazana girmeyince, hazır akça tez tükenir arkasından gelmeyince	все на світі – до пори до часу
88.	Su gider kum kalır	потрібно надавати перевагу сталим речам
89.	Su gibi bilmek veya okumak	знати на відмінно
90.	Su gibi ezberlemek	вивчити щось дуже добре
91.	Sular seller gibi	прочитати текст без помилок
92.	Sudan cevap	неточна, розмита відповідь
93.	Su kapmak	погіршитися про стан здоров'я, знову захворіти
94.	Su gelmek	відійшли води
95.	(Bıçak, çakı) suyu kesiyor	сліпий
96.	Sular kararmak	вечоріти
97.	Su yürümek	розпускатися по бруньки
98.	Sulu sepken	дощ зі снігом
99.	Sudan çıkmış balığa dönmek	не знати як діяти, дивуватися
100.	Bir şey su gibi gitmek	спускати гроші
101.	Su yüzüne (veya üstüne) çıkmak	впливати на чисту воду
102.	Su yüzüne çıkmak	виявитися